

Förslag till

DELGENERALPLAN FÖR KASTELHOLMSOMRÅDET

LEDNINGSGRUPPEN FÖR DELGENERALPLANERING AV KASTELHOLMSOMRÅDET
31.8.2021

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- 1 INLEDNING
- 2 PLANOMRÅDE
- 3 LAGSTIFTNING SOM GÄLLER GENERALPLANERING
- 4 MÅLSÄTTNINGAR
- 5 BASFAKTA
 - 1. Kastelholmsområdets förhistoria
 - 2. Områdets historiska faser / ändringar i markägoförhållanden
 - 3. Området idag
 - 3.1. Naturförhållanden
 - 3.2. Landskapsanalys
 - 3.3. Kultur- och byggnadshistoriskt intressanta objekt och miljöer
 - 3.4. Fornminnesområden
 - 3.5. Befolkning och bosättning
 - 3.6. Arbetsplatser och service
 - 3.7. Teknisk försörjning
 - 3.8. Markägoförhållanden
- 6 PLANFÖRSLAG
- 7 PLANENS KONSEKVENSER
- 8 GENOMFÖRANDE

1 INLEDNING

Denna delgeneralplan är en fortsättning och uppdatering av det förslag till Kastelholmsområdets delgeneralplan som färdigställdes år 1994 men vars behandling avbröts i kommunen. Detta förslag var utgjort av arkitekterna Gunda Åbonde-Wickström (projektledare), Eric Sörlin och Folke Wickström. Medlemmarna i ledningsgruppen var Gunnevi Nordman (ordförande, Sund), Ingmar Berglund (Sund), Karl-Göran Eriksson (landskapsregeringen), Magnus Lundberg (landskapsregeringen), Elisabeth Palamarz (museibyrån) och Max Siren (planeringsrådet).

År 2008 (5.5.2008 §116) fattade kommunstyrelsen beslut att återuppta delgeneralplaneringen av området. För planeringen tillsattes en arbetsgrupp. Sunds kommun utsåg Maud Johans (ordförande), Ann Carlsson och Jens Andersén till sina representanter. Landskapsregeringen utsåg Elisabeth Palamarz (museibyrån), Jörgen Eriksson (miljöbyrån) och Ray Holmlund (skogsbruksbyrån). Sunds kommun valde områdesarkitekt Ursula Koponen till planläggare. Hon har också varit arbetsgruppens sekreterare. Planen var framlagt till allmänt påseende men behandlingen avbröts.

År 2018 beslöt kommunfullmäktige att fortsätta planeringen av Kastelholmområdet och färdigställa planen. I ledningsgruppen fortsatte Maud Johans som ordförande och Ann Carlson. Nya medlemmar var Andreas Johansson (Sunds kommundirektör), Stefan Rumander och Lennart Isaksson (Landskapets fastighetsverk), Maija Häggblom och David Abrahamsson (miljöbyrån) och Jonas Karlsson (kulturbyrån). Ursula Koponen fortsatte som planläggare och ledningsgruppens sekreterare.

Avgränsning av planområdet är annars samma som tidigare men har utvidgats att omfatta också landskapsägda Sommarö och södra delen av Fastersby. Texten som gäller planområdets basfakta är i stort sett samma som ingick i det tidigare förslaget. Den har dock uppdaterats med de ändringar som har skett under åren 1994 – 2021. Del *Naturförhållanden* har skrivits om helt. I det tidigare förslaget baserade sig värderingen av skyddsvärd natur på en naturvårdsinventering från 1973. Den nya plan- och bygglagen förutsätter en mera detaljerad inventering när det gäller delgeneralplanering av ett område. Därför inventerades områdets natur under 2010-2011 och ytterligare 2019. Avgränsningarna och skyddsgrunderna av de skyddsvärda biotoperna baserar sig på dessa inventeringar. Under 2010 inventerade och uppdaterade museibyrån också områdets byggnadsbestånd, kulturmiljö och fornminnen.

Sund den 31.8.2021

Maud Johans
Ordförande, Sunds kommun

Ann Carlsson
Sunds kommun

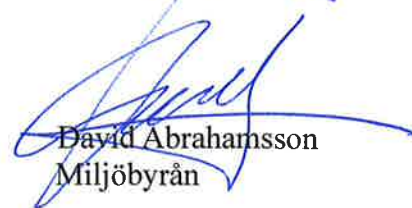
Andreas Johansson
Sunds kommun

Stefan Rumander
Landskapets fastighetsverk

Maija Häggblom
Miljöbyrån

David Abrahamsson
Miljöbyrån

Jonas Karlsson
Kulturbyrån

Ursula Koponen
Planläggare, sekreterare

2 PLANOMRÅDE

Planområdet utgör en del av Sunds kommun och omfattar hela Kastelholm samt delar av Berg, Gesterby och Tosarby. Dess landareal är 1011 ha och vattenareal 399 ha. (karta 1)

Delgeneralplanområdet inrymmer ett mångfasetterat kulturlandskap med bl.a. följande karakteristiska element:

- Området utgör ett av Ålands äldsta odlingslandskap med odlingsspår ända från vikingatiden. Här finns många fornlämningar från olika tidsperioder genom vilka ett historiskt samband kan sköljas ända från järnåldern fram till idag. En forntida farled har gått genom området mot de inre delarna av Sund och till Borgboda i Saltvik.
- Kastelholms slott med omgivning bär spår efter militära försvarsanläggningar såsom vallgravar, palissader och murkomplex. En tidigare kungsgård låg intill slottet med byggnader och uthus placerade även på den s.k. Ladugårdsbacken. Den ersattes 1772 av den nuvarande väster om Slottsundet. Öster om Slottsundet finns en av Ålands mest värdefulla högreståndsmiljöer, Tosarby Stenhus.
- Genom området och förbi slottet löper den gamla postvägen, samt alléer som planterats på 1700- och 1800- talet. Det finns trädgårdsanläggningar vid Kungsgården och invid Stenhuset i Tosarby, båda med anor från 1700- talet.
- Rester efter gammal bebyggelse som torp och backstugor ligger invid Postvägen och man kan återfinna spår efter det gamla genuina markanvändningsmönstret bestående av äng, åker, bete, utmark, stängsel, vägar, skog och bebyggelse.
- Inom området finns också värdefulla fågel- och skogsbiotoper, sällsynta växter, koncentration av kalkberoende växter och ängar.
- Området kring Kastelholms slott omfattar stora arealer hävdad kulturmark där landskapsbilden fortfarande är av mycket hög klass. Det omkringliggande landskapet tillsammans med slottet, kungsgården, Jan Karlsgården, kronhäktet, den gamla postvägen samt de övriga uppräknade objekten bildar en unik helhet som år 1994 valdes till ett av Finlands nationallandskap.

3 LAGSTIFTNING SOM GÄLLER GENERALPLANERING

Vid uppgörandet av general- eller delgeneralplaner skall följande lagparagrafer beaktas:

Plan- och bygglag

4§

Planering av markanvändningen

Det är en kommunal angelägenhet att enligt denna lag besluta om planläggning av användningen av mark och vatten.

Reglering av markens användning och av bebyggelsen inom kommunen sker genom general- och detaljplaner. Generalplanen anger huvuddragen för markanvändningen i hela kommunen eller en del av den, Detaljplanen anger närmare hur ett begränsat markområde i

kommunen ska användas och bebyggas.

11§

Beslut och rekommendationer om markanvändning för vissa samhällsfunktioner eller för visst ändamål

Landskapsregeringen kan vid behov fatta beslut om markanvändning för vissa viktiga samhällsfunktioner eller för vissa ändamål som är av stor betydelse för samhället.

- - -

Vid planläggning eller vid beslut om användning av ett markområde ska kommunen följa de beslut som landskapsregeringen fattat.

Landskapsregeringen kan även utfärda rekommendationer avseende markanvändning för näringsliv, rekreation och fritid, naturskydd samt landskaps- och byggnadsvård.

17§

Generalplanens ändamål

Generalplanen anger principerna för den eftersträlvade utvecklingen i det område som planen omfattar. I generalplanen ska områden som kräver en mer detaljerad planläggning anges samt områden för byggande och annan markanvändning anvisas.

Generalplaner kan upprättas eller ändras för att reglera markanvändningen i kommunen.

Av generalplanen ska den planerade samhällsstrukturen och markanvändningen i kommunen eller en del av den framgå. En generalplan kan också upprättas för att styra markanvändningen och byggandet mera detaljerat på ett visst område.

En generalplan kan upprättas etappvis för vissa särskilda funktioner eller för ett delområde.

18§

Antagandet av generalplan

Generalplanen eller ändringar av den antas av kommunfullmäktige. När planen vunnit laga kraft ska kommunfullmäktiges beslut sättas upp på kommunens anslagstavla för offentliga kungörelser. I och med kungörandet börjar planen gälla.

Generalplanen gäller inte på ett område med antagen detaljplan men ska följas vid ändringar av detaljplanen.

När arbetet med att upprätta en generalplan påbörjas ska landskapsregeringen informeras och vid behov ska ett samråd hållas mellan kommunen och landskapsregeringen.

19§

Generalplanens innehåll

När en generalplan upprättas ska hänsyn tas till de rekommendationer och beslut som landskapsregeringen utfärdat eller fattat med stöd av 11§.

Planläggningen ska värna om natur- och kulturvärden, den bebyggda miljön och landskapet samt främja en ändamålsenlig samhällsstruktur, en hållbar utveckling och en estetisk utformning av bebyggelse, grönområden, kommunikationsleder och andra anläggningar.

Goda miljöförhållanden i övrigt och en långsiktig god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror ska främjas.

Generalplanen får inte förorsaka markägare eller andra rättsinnehavare oskäligen olägenheter utan kompensation.

Landskapsregeringen kan anta närmare bestämmelser om generalplaner.

20§

Utformning av generalplanen

Generalplanen presenteras på en karta. Till planen hör också planbeteckningar och planbestämmelser.

Till generalplanen fogas en beskrivning där den information som behövs för att bedöma

planen mål, olika alternativ och deras verkningar samt motiven till lösningarna presenteras på det sätt som närmare bestäms genom landskapsförordning.

Generalplanen kan innehålla bestämmelser som behövs när planområdet planeras, bebyggs eller annars används. Planbestämmelserna kan gälla särskild styrning av markanvändningen och byggandet, byggnadsrätt områdesvis och fastighetsvis, allmänna krav på vatten och avlopp samt tillfartsvägar eller liknande frågor.

Om ett område, en byggnad eller en byggnadsgrupp ska skyddas på grund av miljövärden eller kulturhistoriska värden ska det anges i generalplanen.

21§

Generalplanens rättsverkningar

Generalplanen ska följas när detaljplaner utarbetas och ändras samt när andra åtgärder vidtas för att reglera markanvändningen.

- - -

22§

Byggnadsinskränkningar och åtgärdsbegränsningar

I generalplanen kan bestämmas att planområdet eller en del av planområdet inte får bebyggas så att genomförandet av generalplanen försvåras. I generalplanen kan också bestämmas att en åtgärd som förändrar landskapet inte får vidtas utan tillstånd enligt 70 §.

30 §

Hörande i beredningsskedet

När en plan utarbetas ska andra kommuner, myndigheter, juridiska personer och enskilda som berörs av förslaget ges tillfälle till samråd och att yttra sig antingen skriftligen eller muntligen när det är ändamålsenligt med tanke på planens syfte och betydelse.

Syftet med hörandet är att förbättra beslutsunderlaget och ge möjligheter till insyn och påverkan. Resultatet av hörandet och förslag med anledning av de synpunkter som har framförts ska redovisas då planförslaget ställs ut.

65 §

Krav på byggnader och deras placering

- - -

Särskilda värden ur historisk, kulturhistorisk eller estetisk synpunkt, som grundas på fackmässiga bedömningar, ska skyddas.

Plan- och byggförordning

5 §

Planbeskrivning

En planbeskrivning ska innehålla uppgifter om

- 1) planområdets natur- och miljöförhållanden, bebyggelse, markägoförhållanden, hamnar, vägar och annan infrastruktur,
- 2) de begränsningar för markanvändningen som direkt berör området eller kan påverka områdets användning såsom naturskydd, skyddsvärda byggnader och miljöer, friluftsområden, servitut och andra nyttjanderätten,
- 3) planens utgångspunkter och mål,
- 4) det centrala innehållet i och grunderna för den planlösning som valts samt hur resultaten av konsekvensutredningarna och olika framförda utlåtanden och anmärkningar har beaktats,
- 5) planeringens olika skeden samt
- 6) hur genomförandet och uppföljningen av planen ordnas och vem som ansvarar för det.

Planbeskrivningens omfattning och detaljeringsgrad ska stå i relation till planens betydelse, omfattning eller de miljö- och andra konsekvenser som planen kan ha.

Landskapslag om naturvård

14 §

Fridlysning och partiell fridlysning

Exemplar av en fridlyst växt- eller djurart får inte avlägsnas, dödas eller påverkas på sådant sätt att artens fortplantning eller fortsatta existens äventyras. Fridlysning enligt denna paragraf hindrar emellertid inte att den pågående markanvändningen fortsätter. Vid markanvändningen skall åtgärder som kan störa eller skada exemplar av fridlysta arter undvikas om det endast medför ringa olägenhet för fastighetsägaren eller innehavaren av särskild rätt till fastigheten.

16 §

Särskilt skyddsvärda biotoper

Den biologiska mångfalden i naturen skall bevaras och främjas. Biotoper som på grund av sin begränsade förekomst har betydelse för naturens mångfald skall förklaras som särskilt skyddsvärda. Genom landskapsförordning bestäms vilka biotoper som är särskilt skyddsvärda.

En särskilt skyddsvärd biotop får inte utan landskapregeringens tillstånd ändras så att den förlorar sin särart eller sin betydelse för bevarandet av den biologiska mångfalden.

Åtgärder som vidtas i en särskilt skyddsvärda biotops närmiljö skall utföras så att biotopens särart och betydelse bevaras. Med närmiljö avses ett sådant markområde omkring en biotop som krävs för att bevara dess särart och betydelse.

På begäran av fastighetsägaren eller innehavaren av särskild rätt till fastigheten är landskapsregeringen skyldig att definiera gränserna för en särskilt skyddsvärd biotop.

24a §

Bedömning av projekt och planer

Om ett projekt eller en plan, antingen i sig eller i samverkan med andra projekt eller planer, sannolikt i betydligt utsträckning försämrar naturvärdena i ett område som finns angivet i en sådan i 21 § denna lag avsedd förteckning över områden som bör fredas eller som redan av landskapsregeringen i enlighet med 22 § denna lag förklarats som särskilt skyddsområde, ska den som genomför projektet eller gör upp planen på behörigt sätt bedöma dessa konsekvenser. Detsamma gäller ett sådant projekt eller en sådan plan utanför området som sannolikt har betydande skadliga verkningar som når området.

Planens miljöpåverkan skall utredas enligt följande lagar och paragrafer:

Plan- och bygglag, 5 §

Konsekvensutredning vid planläggning

När en plan utarbetas ska, om inte en miljökonsekvensbedömning ska upprättas enligt landskapslag om miljökonsekvensbedömning, planens påverkan på miljön och landskapsbilden, inklusive dess samhällsekonomiska, sociala och kulturella aspekter, redovisas som en del av planen.

Landskapsförordning om miljökonsekvensbedömning, 3 §

Övervägande om miljökonsekvensbedömning i enskilda ärenden

En myndighet skall överväga att utföra en miljökonsekvensbedömning till underlag för beslut avseende projekt, om projekts miljöpåverkan till karaktär och omfattning kan jämföras med påverkan av projekt som förtecknas i 2 §.

Vid övervägande skall särskilt beaktas frågor som rör projektets karaktäristiska egenskaper, lokalisering samt de möjliga miljökonsekvenserna karaktäristiska egenskaper.

Med lokalisering avses exempelvis

a) nuvarande markanvändning

c) den befintliga miljöns känslighet med särskild uppmärksamhet på våtmarker, kustområden, naturreservat och andra områden som är skyddade med stöd av lag, områden där miljön redan är hårt belastad, tätbefolkade områden samt på historiskt, kulturellt eller arkeologiskt betydelsefulla markområden.

4 MÅLSÄTTNINGAR

Målsättningar för uppdatering av delgeneralplan för Kastelholmsområdet är i stort sett samma som i förslaget 1994. Många av de tidigare målsättningarna har dock redan nåtts och därför finns inte med i uppdateringen. För att kartlägga eventuella nya behov för markanvändningen uppdaterades målsättningarna genom att skicka ett brev till alla privata markägare, grannkommuner, föreningar, landskapsregeringen och myndigheter som är verksamma på planområdet med uppmaning att komma med sina önskemål och eventuella planer angående sin egen mark eller sin verksamhet på Kastelholmsområdet (*brev, bilaga x*). Svaren från privata markägare var få, vilket beror på att privat mark består av mestadels färdigt bebyggda bostadstomter där det inte finns möjlighet till någon annan markanvändning. Landskapsregeringen gav sina målsättningar för uppdateringen i sitt utlåtande den 19.05.2011 (*utlåtande, bilaga x*).

De uppdaterade målsättningarna för delgeneralplanen är följande:

1. Referensområde

Planområdet inrymmer ett av Ålands märkligaste kulturlandskap med stora arealer hävdad mark som, trots golfbanans omfattning, fortfarande måste anses vara av hög klass, och som tillsammans med Slottundet, gamla postvägen, slottet m.fl. Objekt bildar en värdefull och unik helhet. Förutom att olika lämningar i området gett uttryck för en allmän bild av den kulturhistoriska utvecklingen, utgör Kungsgården med omgivande kulturbygd en sammanfattning av olika karaktäristiska element i kommunen och på Åland. Detta värdekapital förvaltas för framtiden som **ett särskilt referensområde och skall som sådant bland annat tjäna som förebild för traditionell vård av odlings- och kulturlandskap.**

Målsättningar för referensområdet är

- att avsätta ett landskapshistoriskt referensområde med Slottet/Kungsgården som centrum
- att återupprätta postvägen genom planområdet och ge den tillsammans med slottet och andra bebyggelsehistoriska referensobjekt lämpligt kulturhistoriskt skydd

- att utveckla skyddet av de värdefullaste naturområdena genom att skapa tillräckligt stora, sammanhängande områden för bevarande av arter och biotoper.
- att stödja utvecklingen av Kastelholms landskapshistoriska referensområde till ett attraktivt natur- och kulturområde med mångsidig användning och service, där information om bebyggelse, natur och ekologi, fornminnen och landskapshistoria finns tillgänglig i terrängen, och där innehållet ytterligare klargörs genom guideverksamhet, AV-medier, publikationer etc.

2. **Publik och museal verksamhet**

För att utveckla fornminnesområdet och landskapet runt slottet och inom Kungsgården krävs åtgärdsprogram utformade i samverkan mellan landskapets olika ansvariga byråer. Tillsammans med forskning och restaureringsarbeten kan utbildning, lägerverksamhet mm tillföra området nya dimensioner, vilka har en naturlig koppling till besökarens intresse för området, dess historia och utveckling. På lång sikt eftersträvas en stor tillgänglighet inom området. För att fördjupa kunskaperna om områdets utveckling och innehåll förutsätts forskning som skall resultera i en aktiv museiverksamhet som skall medverka till att göra Kastelholmsområdet intresseväckande, profilerat och känt.

Målsättningar för publik och museal verksamhet inom området är

- att områdets landskapsägda kulturbyggnader, museer och andra anläggningar prioriteras och ges verksamheter som om möjligt innefattar åretom- arbetsplatser
- att kompletterande permanenta anläggningar uppförs för både publik och museal verksamhet
- att en kontinuerlig och omväxlande museal/publik verksamhet sker inom området med pedagogiska syften, inriktad på såväl ålänningar som turister

3. **Landskaps-, byggnads- och miljövård**

Huvudansvaret för kulturmiljöernas grundskydd i odlingslandskapet och för skyddet av byggnader, skogsmark, stränder och vatten bärs i första hand upp av dem som äger, förvaltar eller brukar dessa områden. Särskild aktsamhet skall visas de partier som åtnjuter lagstadgat skydd.

Målsättningar för landskaps och miljövård inom planområdet är

- att inom odlingshistoriskt särskilt värdefullt område bibehålla ett mer traditionellt bedrivet jord- och skogsbruk
- att landskapets olika verksamheter inom planområdet genom samarbete inordnas i en helhet, så att de kulturhistoriska intressena i miljön kan bevaras samtidigt som jord- och skogsbrukets produktionsförmåga bibehålls. Landskapets markinnehav på Stornäset fortsättningsvis hållas tillgängligt för allmänhetens rekreation och friluftsliv samt för skoglig försöks- och informationsverksamhet. Sommarö reserveras för rörligt friluftsliv.
- att med landskapsvårdande åtgärder framhäva slottets och andra fornminnens

betydelse i landskapsbilden

- att landskapsägda, kulturhistoriskt värdefulla byggnader erhåller lämpligt skydd i planen för bevarande av bebyggelsen och kulturmiljön.
- att vid sidan om naturreservat och andra fredade områden se till att även värdefulla väg- och landskapspartiars särart bevaras
- att genom förbättrad avloppsvattenhantering och genom saneringsåtgärder förbättra vattenkvaliteten i Slottundet och Kökshavet
- att skydda inom området förekommande hotade växt- och djurarter, samt botaniskt, zoologiskt och socialt värdefulla naturområden
- att förvaltande organ genom insatser direkt i terrängen eller i vattenområden åskådliggör eller informerar om platsens innehåll och betydelse

4. **Turistservice**

Turismens betydelse för ekonomi, service och sysselsättning i Sund och speciellt inom Kastelholmsområdet gör det nödvändigt med god framförhållning på olika områden. Planområdet skall ses i ett vidare kultursammanhang, framför allt kopplat till Bomarsund/Prästö- området och dess utvecklingsmöjligheter. Genom lämpliga marknadsåtgärder kan turistsäsongen förlängas och därmed skapas möjligheter till fler arbetstillfällen både direkt och indirekt i kommunen.

Målsättningarna för turistservicen inom planområdet

- att komplettera befintliga turistanläggningar för att därigenom höja servicekapaciteten och skapa ett utbud av varierande standard och prisnivå
- att genom nyetableringar skapa ett bredare utbud inom logi- och förplägnadsverksamheten, inbegripet anläggandet av en förstklassig gästhamn
- att, vid sidan av golfen, inom planområdet initiera fler intresseväckande möjligheter till aktiv rekreation och rikare fritid
- att förutsättningarna för att idka fritids- och yrkesfiske längs stränder och vattenområden inte försvåras eller inskränks.
- att genom anläggande av gång- och cykelvägar, vandringsleder, natur- och kulturstigar, simplatser etc. eller genom andra lämpliga åtgärder och insatser kanalisera, underlätta och stödja ett rörligt friluftsliv

5. **Mål för kommunal verksamhet**

Delgeneralplanen har som huvudsyfte att samordna områdets brokiga väv av mark- och vattenanvändningsintressen. Landskaps- och kulturhistoriska bevarandeåtgärder, bebyggelseutveckling, turism- och näringsinitiativ, friluftaktiviteter mm. ges genom planen stöd och vägledning och skapar för kommunen översikt och rådrum samt möjligheter till en mer konfliktfri och framåtsyftande utveckling.

Målsättningar för kommunens fortsatta handlande inom området är

- att vid all planering beakta den historiskt och landskapsmässigt värdefulla karaktären inom Kastelholms historiska referensområde
- att genom god fysisk och ekonomisk planeringsberedskap samordna och utveckla planområdets infrastruktur beträffande elkraft, vatten, avlopp, sophantering mm.
- att i samråd med markägare skapa utökade möjligheter till helårsbosättning
- att byggande inom främst fornminnesanknutna områden regleras genom detaljplaner och i samråd med överinseende instanser
- att aktivt uppmuntra till nya näringsinitiativ inom i första hand logi- och förplägnadsverksamhet, men också beträffande turistaktiviteter, hantverk mm.

6. **Behov av nya anläggningar**

Efter delgeneralplanförslaget 1993 har flera nya anläggningar som betjänar både turism och museibyråns verksamhet byggts på området. Det finns småbåtshamn med båtplatser för lokalbefolkningen. Försäljningsbodar har byggts och ett privat bryggeri med restaurang är på gång. Flera parkeringsplatser har också ordnats i anslutning till slottet och Jan Karlsgården.

Landskapets platskontor i Kastelholm förutsätts fortsättningsvis handha det administrativa och operativa ansvaret på området.

Det som behövs är fler och alternativa inkvarteringsmöjligheter för turister. Dessa behöver dock inte nödvändigtvis ligga inom planområdet om lämpliga områden på lagom avstånd i omgivningen kan hittas. Utvecklingen av golfen som turistnäring kräver dock ett ”grundboende” inom gångavstånd från klubbhuset, i storleksordningen totalt 100 - 150 bäddar.

5 BASFAKTA

1. Kastelholmsområdets förhistoria

1.1 Stenåldern (ca 4000 – 1500 f.Kr) (Karta 2)

Landhöjningen har på ett avgörande sätt påverkat landskapsbilden i Kastelholm under olika tidsåldrar. Det kuperade landskapet har bidragit till att förutsättningarna för placering av bebyggelse varierat i hög grad beroende på tillgången på mark.

Vid stenålderns slutskede var vattennivån ca 35 meter högre än dagens och relativt stora områden hade höjt sig ovanför vattenytan. Inom planeområdet har hittills inga fornlämningar registrerats från denna tid.

1.2 Bronsåldern (ca 1500 – 400 f.Kr) (Karta 3)

Vid tidsperiodens slutskede ca 500 f.Kr låg vattenytan ca 15 meter högre än dagens. De äldsta kända fornlämningarna i området härstammar från tidsperioden. De utgörs av rösegravar på Lillnäsberget fornl. 12.1 och 12.2 och på Myrsbergen fornl. 24.1. Rösegravarna har placerats i monumentala lägen på krönen av de högsta bergen i området. Boplatsen ligger nedanför ett berg på en sandig sydossluttning en bit ovanför dåvarande strandlinje.

De arkeologiska undersökningar som gjorts har alla haft liten omfattning men givit intressanta resultat. År 1894 påträffades ett bronssvärd och en bronsdolk som lösfynd i röset på Myrsbergen. Vapnen hör till de praktfullaste från tidsperioden. I röset har dessutom i sekundärt läge tre vikingatida spännbucklor påträffats.

Inom planeområdet finns med stor sannolikhet fler boplatsoområden. Särskilt bör observeras att planeområdet i öster vid Tosarby gränsar till områden med omfattande rösestråk.

1.3 Järnåldern (ca 400 f.Kr – 1000 e.Kr) (Karta 4)

Järnålderns landskapsbild i Kastelholmsområdet kännetecknas av att stora sammanhängande områden med tillgång till betes- och odlingsbar mark stigit ur havet. Flera havsvikar skär in i området och bildar ett nät av vattenleder med många fina skyddade hamnlägen. Särskilt framträdande är att tillgången på betes- och odlingsmark väsentligt ökar under hela järnåldern.

Här är det intressant att jämföra skillnaden mellan 5 och 10 m höjdkurva som visar tillgången på mark vid järnålderns slutskede och vid tiden omkring i början av vår tideräkning. Förutsättningar för en expansion och nykolonisation av bygden föreligger. Fornlämningsmaterialet visar också att så skett.

Sammantaget utgör området en av Ålands rikaste järnåldersbygder och de arkeologiska undersökningar som gjorts i området har gett ett rikt och varierat fornsaksmaterial, som berättar om en bygd där bondenäringen tidigt etablerats och som expanderat under hela tidsperioden. fynden berättar också om livliga och långväga kontakter ut i Europa. De många höggravfälten visar var bosättningen legat. Flera välbevarade husgrundskomplex finns i

området och de har utgjort värdefulla underökningsobjekt för att klarlägga järnåldershusens konstruktion.

Kungsgårdsbildningen har bidragit till att fornlämningarna och då särskilt bebyggelselämningarna i ovanligt stor utsträckning bevarats. Avhysning av etablerad bebyggelse förekom i samband med kungsgårdsbildningen och ny bebyggelse har inte tillåtits etableras på de gamla boplatserna. Betes-, ängs- och åkermarken har samtidigt hållits i hävd på ett sätt som harmonierat med användningen under järnåldern.

Skyddsområde har fastställts av landskapsstyrelsen år 1991 för fornlämningarna 12.9 och 12.12. Området har markerats på kartan.

2. Områdets historiska faser / ändringar i markägförhållanden

2.1 Äldre byar och bykärnor (Karta 6)

Det aktuella delgeneralplaneområdet utgörs som ovan nämnts av hela Kastelholm och delar av Berg, Gesterby och Tosarby. I nordväst och norr gränsar planområdet mot Kulla, i nordost mot Sundby, i öster mot Jussböle och vidare söderut mot Tosarby.

Tidigare har byarna i området varit flera, men vissa har på grund av olika historiska omständigheter försvunnit.

Om vi ser till medeltiden så återfanns inom ifrågavarande område följande byar och/eller hemman (årtalet inom parentes anger det första omnämnandet i det historiska källmaterialet enligt *Hausen, G., 1927*:

Berg (1395), Björnsåker (1431), Björnsnäs (1537), Fastersby (1376), Gästerby (1397), Kulla (1537), Lappböle (1537), Sibby (1328), Tjudnäs (1322) och Tosarby (1431) jämte Kastelholms slott (1388) med tillhörande ägor (1499).

Under tidig medeltid har här också funnits en by eller gård benämnd Henarböle, som försvunnit, eventuellt genom inkorporering med kungsladugården.

Genom Gustav Vasas åtgärder på 1540-talet försvann Sibby (med tre hemman), Tjudnäs och Björnsnäs (två hemman vardera) samt Fastersby, och deras landområden lades under kungsgården.

Dessa byars - förutom Björnsnäs - geografiska läge går med stor sannolikhet att fastställa eftersom bynamnen levte kvar som namn på torp eller som åker- och naturnamn.

Sibby har sannolikt legat på Långängsbackens krön, där det fortfarande finns husgrunder från både förhistorisk tid och medeltid (samt senare torpbebyggelse). Åkrarna söder om bosättningen kallas Sibby åker och vid stranden finns en numera landfast liten kulle som heter Sibbyholm.

Tjudnäs och Fastersby hittar man fortfarande på dagens kartor, och bägge ligger förmodligen rätt nära sina ursprungliga lägen.

En lokalisering av Björnsnäs ställer sig däremot något svårare, eftersom namnet inte levte kvar i någon form. Vissa ledtrådar finns dock i det äldre kartmaterialet, samt i det faktum att Björnsnäs alltid i källorna (skattelängder) nämns mellan Tjudnäs och Fastersby. På nuvarande Storängsbackens södra sluttning finns dels förhistoriska dels medeltida byggnadsgrunder,

varför man kunde tänka sig att Björnsnäs legat i ungefär dessa trakter, speciellt som man då får en placering just mellan Tjudnäs och Fastersby.

Läge och ungefärlig utsträckning för Sibby, Tjudnäs, Björnsnäs och Fastersby visas på karta 6. Här visas också den ursprungliga kungsladugården samt Henarböles eventuella placering (se 2.2 nedan).

Vad markanvändningen i området beträffar, så har inte några större förändringar inträffat sedan man här började bedriva jordbruk och boskapsskötsel. De förändringar som skett har till större delen härrört från omläggning och modernisering av jordbruket, dvs man har brutit nya åkrar på tidigare obrukad mark, eller förvandlat slätter- och betesmark till åker. För skogsbruksanvändningen redovisas nedan i 2.4.

En stor historisk förändring har dock skett, förknippad med reduktionen på 1500-talet och Gustav Vasas strävan att utveckla kungsgårdarna till mönstergårdar. Den förändring som då skedde och som i hög grad blivit bestående till våra dagar, var att ovannämnda fyra byars markområden från att tidigare ha varit i privat ägo, kom att ägas av kronan.

Först i samband med att torparna på 1920-talet fick rätt att inlösa sina jordlotter övergick en del av markområdet åter i privat ägo. En avsevärd del av den av Gustav Vasa skapade Kastelholms kungsgård har dock kvarstått i statens, senare landskapets, ägo.

Vissa markområden i Kastelholm har alltså varit i kronans ägo sedan tidig medeltid, låt oss säga under ca 600 år, medan resterande områden legat under kronan i ca 450 år.

2.2 Kastelholms kungsgård, ursprungligt läge och omfattning

Om Kastelholms kungsgårds tidiga historia vet man fortfarande mycket litet, men det är trots allt troligt att kronan under 1300-talets andra hälft (Kastelholms slotts förmodade tillkomsttid) redan innehaft en gård i Sund, på vars mark slottet grundades. Första gången ett omnämnande överhuvudtaget sker är 1499, och då omtalas gården endast som ”den mark som till slottet ligger”. För att alls kunna göra sig en uppfattning om det eventuella ursprungliga läget är man tvungen att studera omgivningen och vad som hänt där.

Vad sedan den ursprungliga omfattningen beträffar, så torde gården från början endast ha omfattat en del av de 600 mark jord som i början av 1500-talet tillhörde kungsladugården. I samband med indragningen av kyrkans jord till kronan vid mitten av 1500-talet utvidgades markområdet till att år 1556 omfatta närmare 2300 jordmark. Som ovan nämnts hade då Sibby, Tjudnäs, Björnsnäs och Fastersby lagts under gården tillika med delar av Kulla samt en äng som avstyckats från Tosarby. Det redan långt tidigare försvunna Henarböle har eventuellt varit lokaliserat väster om Slottssundet och omfattat större delen av det markområde som där hört till kronan (och nu hör till landskapet). Även Jussböle, Lappböle och Sundby har i tiderna fått lämna ifrån sig markområden till kungsgården.

Till den ursprungliga gården kan man tänka sig att följande mark och åkrar hört, eftersom det inte är känt att de någonsin tillhört någon annan by eller gård:

Ladugårdsbacka, Ladugårdsåker, Riåker, Skolåker, Skolhagen och Alåker, eventuellt Ruddammen samt en del av området mellan Ladugårdsbacka och Berg. Vidare torde det skogbevuxna berget väster om kungsgårdsallén kunna räknas in i gårdens ursprungliga ägor.

Markanvändningen inom kungsgårdens område under 1500- och 1600-talet redovisas på karta 7.

Kungsgården hörde ursprungligen intimt samman med slottet, och förvaltades av slottsinnehavarna. Några särskilda byggnader förutom fähus och övriga djurhus samt lador och senare rior, krävdes alltså inte. Ladugårdsbyggnaderna har med säkerhet åtminstone från Gustav Vasas dagar varit lokaliserade till den plats som än idag heter Ladugårdsbacka, och fanns kvar där ända till 1770-talet.

I och med att Åland år 1634 miste sin status av eget län och förvaltningen därmed överfördes till Åbo, miste slottet sin betydelse och underhållet av detsamma började åsidosättas. Så småningom uppstod därför behov av att bygga särskilda byggnader för gårdsförvaltningens behov, bl.a. fogdekammare och andra boningshus, vilka placerades i slottets närhet på dess östra och södra sidor, där sedan tidigare olika byggnader med anknytning till slottet fanns. Kungsgårdens mangårdsbyggnad med flyglar och diverse uthus kom att ligga kvar här ända till år 1772, då gården partiellt förstördes av våldeld, och man beslöt att flytta gårdskomplexet till ett helt nytt ställe.

2.3 Kastelholms nuvarande kungsgård, byggnader och trädgård

Kastelholms kungsgård har i sin nuvarande placering sitt ursprung från 1772. Orsaken till att gården flyttades står att söka i att anläggningen det aktuella året brann, att den var gammal och ofunktionell samt låg sant och illa till, utan möjligheter till utbyggnad i enlighet med tidens ideal. Slottet stod tomt och delvis i ruintillstånd.

Visserligen fullbordades aldrig den gårdsanläggning som den dåvarande arrendatorn, riddaren och hovrättsrådet Samuel Ehrenmalm planerat på en höjd med vid utsikt väster om Slottssundet, men även till den del planerna genomfördes, blev den nya gården nog så imponerande.

Gården bestod ursprungligen av två flygelbyggnader till en aldrig uppförd huvudbyggnad, som planerades byggas i sten och i två våningar, vidare ett otal uthusbyggnader till mangården, samt ett imponerande, över trettio meter långt fähus av gråsten och tegel med övriga byggnader i fägården.

Utöver detta lät Ehrenmalm bryta över tre tunnland mark till trädgård på sluttningen mot Slottssundet öster om gården. Denna inrättades efter tidens mode symmetriskt i ett antal kvarter som planterades med prydnadsväxter, buskar och enstaka fruktträd.

Kastelholms kungsgård brukades av arrendatorer ända till 1975, varefter markerna nyttjats av Ålands lantmannaskola, för att senare till större delen komma att läggas under en på 1980- och 90-talen utbyggd 27-håls golfbana.

Av den ursprungliga gårdsanläggningen återstår ett tiotal byggnader. Äldst bland dessa är förmodligen sädesmagasinet, vilket efter 1772 års brand flyttades till det nya gårdsläget. Av de byggnader som nyuppfördes vid flyttningen återstår först och främst stenfähuset. Dagens mangårdsbyggnad utgörs egentligen av den ursprungliga norra flygelbyggnaden, som revs och återuppfördes 1829. Källarvalven under huset är dock från 1770-talet. Den södra delen av mejeribyggnaden kan eventuellt också vara flyttad från gamla kungsgården. Oxstallet av sten är från 1880-talet.

Husgrunden och den nyligen sammanfallna stenkällaren i parkens sydöstra hörn härstammar

från 1810-talet, då arrendatorn, Petter Markoff, var tvungen att för egen räkning uppföra bostadshus på gården, eftersom rysk militär inkvarterats i de befintliga byggnaderna.

Den nuvarande trädgårdsanläggningen med sina äppelträd är från 1800-talets slut.

2.4 Jakt- och skogsmarker

Gustaf Vasa, som skapade Kastelholms kungsgård, utnämnde 1537 Åland till kunglig jaktmark. Tillgången till närbelägna jaktmarker var av stor betydelse för det kungliga hovet, eftersom det fanns behov av regelbunden leverans av kött och hudar.

För att garantera jaktresultatet bildades särskilda djurgårdar, i vilka främst rådjur, hjort och älg hölls inhägnade. Kastelholms djurgård var belägen söder om slottet, med gräns mot Tosarby och Jussböle byar. Troligen har det funnits flera djurgårdar på Åland.

Hovjägmästare och senare den åländska jägeristatens (inrättad 1613) mästare såg till att djurstammen uppfyllde kungens och hans gästers förväntningar. Allmogen som vågade bedriva tjuvjakt på kronans jord straffades under 1600-talet vanligen med livstidsförvisning till Ingermanland eller Nya Sverige i Nordamerika, trots att lagen gav möjlighet att utdöma dödsstraff. Åland förblev kunglig jaktmark fram till 1762.

Landskapsstyrelsen avsatte 1991 skogsmarken på Kastelholms kungsgård jämte Sommarön för jakt, i första hand på rådjur. Skogsbruksbyrån gavs i uppdrag att i Kastelholmsområdet bygga upp viltvården, försöksverksamhet och utbildning i viltvård.

Landskapets markinnehav på Stornäset, södra delen av kungsgårdsmarkerna, sköttes som skogsmark ända till år 2020 då det avsattes som naturreservat. Områdets karaktär av genom seklerna sammanhållen kronomark, där förvaltarnas åtgärder, uttag och dylikt, finns skriftligt belagda eller karterade, gör detta område till en betydande skogsvårdshistorisk källa. Kastelholms kungsgårds skogsmarker bildar därigenom en för det åländska skogliga utbildnings- och informationsbehovet värdefull enhet.

De erfarenheter den för drygt femton år sedan utlagda skogsstigen givit med de forskningsobjekt som redan finns på kungsgårdens marker utgör en god grund att bygga på. Skogsstigen utgör ett utmärkt komplement till det naturreservat, som finns på och kring det s.k. Lillnäsberget.

Inom skogsbruket sker allt arbete på mycket lång sikt. Den normala omloppstiden inom ekonomiskogsbruket rör sig kring 80-100 år. Beaktas forskningens och miljövårdens behov kan omloppstiden stiga ytterligare.

Även om en viss decimering av området skett kvarstår ännu skogsmark enligt följande:

Lundar och lundartade moar	47,3 ha
Friska moar	186,9 ha
Torra moar	37,9 ha
Karga moar	2,6 ha
Bergbunden skogsmark och tvinmark	10,4 ha
Impediment	<u>77,8 ha</u>
Sammanlagt	362,9 ha

I övrigt ingår några hektar berg i området klassade som impediment. Enligt beslutet om avsättande av Stornäset naturreservat 17.4.2020 är skogliga skötselåtgärder tillåtna enligt principerna för hållbart skogsbruk med hänsyn till naturvärdena i inom de områden som av tradition präglats av skogsbruk. Inom skogsbruket kan försöksverksamhet bedrivas som tidigare för användning i informationssyfte för allmänheten både vad gäller skogsbruk och naturvård. Möjligheten lämnas till alla metoder av förnyelseavverkning, däribland även mindre kalavverkningar. Målsättningen är ett så variationsrikt skogsbruk som möjligt, så att områdets värden ur naturvårds- och rekreationssynpunkt gynnas och förhöjs. Ett kontinuitetsskogsbruk bör eftersträvas i så stor omfattning som möjligt. Inom området kan vandringsstigar och rastplatser uppföras och underhållas.

2.5 Slottets närområde och Jan Karlsgården med omgivning

Ursprungligen grundlades ”Castelleholms hus” på en av vatten helt omfluten holme. Så småningom ledde landhöjningen till att holmen fick landförbindelse söderut. När detta sker har redan markerna söder och sydost om holmen inkorporerats med kronans gård.

På själva holmen fanns förutom stenborgen medeltida bebyggelse av olika slag. Under 1600-talet utökades kungsgårdens byggnadsbestånd på den lilla kullen strax söder om slottskomplexet, och här fanns också en trädgårdsanläggning. Denna bebyggelse utökades kontinuerligt och ägde bestånd ända till 1772, då kungsgården partiellt brann ner och man beslöt flytta och bygga nytt på andra sidan slottssundet.

Resterna av den gamla kungsgården fanns dock kvar vid slottet under en lång period, och området befriades först efter hand från kvarstående byggnader. Då man under 1870-talet började intressera sig för slottet och dess historia användes dock slottets närmaste omgivning enbart som betes- och odlingsmark och det enda som återstod av den gamla kungsgården var en jordkällare i slutningen omedelbart söder om slottet.

1784 stod kronohäktet, senare benämnt Vita björn, färdigt och togs i bruk samma år. Som föregångare till denna häktesbyggnad hade funnits en motsvarande, men byggd i trä, på västra sidan Slottssundet. Den sistnämnda hade tillkommit någon gång i början av 1700-talet. Denna häktesbyggnad köptes på 1780-talet in av kungsgårdens dåvarande arrendator, Samuel Ehrenmalm, flyttades och användes som torpbyggnad.

Slottet hade sedan 1730-talet använts som kronomagasin. För magasinförvaltaren och kronosmeden, som anställdes för att sköta olika funktioner i samband med kronomagasinet och häktet, avsattes markområden för potatisland och andra täppor samt betes- och slåttermark på kronans, dvs kungsgårdens mark, i slottets närhet.

Söder om Vita Björn fanns dessutom backstugubebyggelse längs vägen, samt ytterligare något längre bort torpet Österåker. Från 1820-talet fanns också en liten stuga nere i svackan mellan Vita Björn och slottet, öster om landsvägen. Stugan tillhörde spannmålsmätnaren på slottet, medan marken var på arrende från kungsgården. Spannmålsmätnaren kom senare att även fungera som slottsvaktmästare.

Då man under 1930-talet började anlägga ett friluftsmuseum på kronans mark söder om slottet, var man tvungen att för detta projekt avhysa en backstuga (Torkells) från det blivande museiområdet. Innehavarna erbjöds dock ersättande mark och valde därvid den gamla postkontorstomten strax sydost om Ladugårdsbacka invid allén ner mot slottet. Vidare tog man i bruk kronosmedens betesområde för museets anspråk. Även slottsvaktens stuga

flyttades, eventuellt på 1930-talet, och kom att ligga invid allén, alldeles norr om bron över Slottssundet.

2.6 Ryska tiden, bebyggelse och anläggningar

Vid 1808/09 års krig förlades rysk militärpersonal i Kastelholm. Högre officerare bodde bl.a. i kungsgårdens båda flygelbyggnader. Soldaterna var förlagda runt om i bygden, t.ex. i kronohäktesbyggnaden, på "fångsidan". Fångarna fick för denna – ganska långvariga – period flytta in hos vaktmästaren.

Den ryska perioden i Kastelholm varade till 1842, då man flyttade över till Bomarsund. Under de drygt trettio år rysk militär befann sig i området uppfördes en hel del byggnader, av vilka troligtvis inte en enda återstår, förutom eventuellt Astrid och Tor Eks stuga. Stugan skulle i så fall kunna vara en av handelsman Markoffs bodbyggnader, eftersom dennes handelsgård var belägen här på Ladugårdsbacka under 1810-talet och en bit in på 20-talet. Granne med Markoffska handelsgården var på 1820-talet under några år Kastelholms "postcontoir". Av denna byggnad syns fortfarande grunderna tydligt framför Torkells (numera Antmans) bostadshus alldeles norr om allén vid kungsgårdsvägskalet.

De mest synliga lämningarna från denna tid är de tre magasingrunderna på Jan Karlsgården. Vid flyttningen till Bomarsund monterades magasinerna ner och återuppfördes där.

Spår av rysk verksamhet syns även i Skolhagen där den ryska högvakten var placerad. Där finns fortfarande en del synliga grunder, samt spår av att man brutit sten.

Längre söderut invid kungsgårdshalléns västra sida inom det område som på 1880-talet planterades med lönn och ask, låg ytterligare ett magasin vars grundstenar är iakttagbara i ett par rader parallellt med vägen.

I övrigt finns endast vissa synliga byggnadsgrunder jämte källhänvisningar, i form av husesyneprotokoll, brev och kartmaterial, till var olika förråd och magasin varit belägna.

2.7 Landskapsbilden under 1700- och 1800-talet

Det jordbruk som bedrevs under 1700- och 1800-talet baserades i lika hög grad på djurhållning som åkerbruk. Djuren var nödvändiga, inte bara för att säkra tillgången på kött och hudar samt mjölkprodukter, utan också som gödselproducenter med tanke på åkerbruket. Här var stallgödseln oundgänglig.

Landskapsbilden dominerades därför inte av åkermark i samma utsträckning som idag, utan var mera mångfasetterad och bestod av omväxlande åker, slåttermark och beteshagar. Slåttermarkerna var också rikt varierade: kalängar omväxlande med träd- och buskbeväxta slåttermarker och lövängar. Samtidigt nyttjades lövträden vid insamlingen av vinterfoder och fick därigenom ett särpräglat utseende.

Eftersom Kastelholms kungsgårds arrendatorer från ca 1880 till andra världskrigets utbrott satsade på ostproduktion som en av gårdens främsta verksamhetsformer, höll man under denna period i snitt 70 till 90 kor. Landskapsbilden måste då i ännu högre grad ha dominerats av de omfattande slåtter- och betesmarker som krävdes för att hålla alla dessa djur.

De olika bruksytorna avgränsades mot varandra av stängsel, i detta fall förmodligen av bandfasta gärdesgårdar. Skogen skattades hårt. Stängslen tog sitt, ved behövdes i varje hus och koja och det mesta av byggnadsmaterialet utgjordes av trä. Landskapsbilden var därför annorlunda jämfört med idag. Ännu på 1890-talet kunde man från Kastelholms kungsgård se två kyrkor samtidigt (Sund och Saltvik) – den skog som fanns var inte tillräckligt utvuxen för att skymma sikten. Från Kvarnberget var sikten fri ända till Jomala kyrka.

Kastelholms slott låg öppet, omgivet av vatten och kala, överbetade marker. Kungsgården låg lika öppet (från 1770-talet) på krönet av en i nord-sydlig riktning löpande ås, bägge anläggningarna maktens manifestationer, men från olika tid. Omkring slottet och gården sträckte sig nära nog så långt ögat nådde de egna besittningarna, endast begränsade av de med klen skog bevuxna bergen i sydväst och väst. Åt öster möttes ögat av Jussbölsbergen, och söder om slottet och Djurgården vidtog Tosarby marker.

De alleer som arrendatorerna lät plantera utgjorde karaktäristiska och medvetet framträdande inslag i det dåtida öppna landskapet.

Under 1700-talet och 1800-talet, egentligen också under 1900-talet fram till andra världskriget, var Åland ett i högsta grad agrart samhälle. Förutom bondgårdarna fanns torpstugor med små åkerstycken samt backstugor och kyffen som bet sig fast i magra backar och impediment runt omkring och utanför de goda åkermarkerna. I allmänhet kan man alltså utgå från att bebyggelsen, om än anspråkslös, var ganska tät i byarna, för till varje boningshus och stuga hörde ett antal uthus och bodar.

Kastelholms slott var oerhört dominerande, vare sig man närmade sig till lands eller till sjöss. Om man tänker sig att dåtidens människor, de flesta av dem i varje fall, mycket sällan rörde sig utanför ens sin egen by, måste upplevelsen av slottet ha varit enorm. Det största som man annars såg var i de flesta fall sockenkyrkan. Samma dominerande intryck av slottet fick man om man närmade sig söderifrån längs farleden från Lumparn. Genom landskapets öppenhet förr syntes borgen mycket bättre, och ju närmare man kom desto högre och mäktigare tedde den sig.

2.8 Gamla lands- och postvägen samt alléerna

Från nuvarande landsvägen via Kila-vägskalet söderut förbi slottet och Jan Karlsgården löper ett till sin dragning relativt välbevarat avsnitt av den gamla post- och landsvägen från Stockholm till Åbo. Denna vägstump har inte bara ett miljömässigt, utan också ett stort historiskt värde.

På 1770/80-talet lät gårdens arrendator plantera en allé av ask och lönn från Kastelholms kungsgård till allmänna landsvägen, dels med tanke på den betydelse en allé har för landskapsbilden, dels för att tillgodose behovet av slöjdmaterial. Hundra år senare fortsatte den dåvarande arrendatorn, C.G. Rosenberg, projektet genom att låta plantera träd hela vägen från Kila-vägskalet ner till bron över Slottssundet.

I den allé som finns idag, härstammar något enstaka träd med stor sannolikhet från 1700-talets slut, medan några är från 1800-talet. Större delen av träden är dock ”nyplanterade”, som ersättning för äldre träd som dömts ut.

2.9 Slottssundets strandmiljöer

Genom att kronan, sedermera landskapet, varit ensam ägare till hela det sammanhängande markområde som kungsgården utgjort ända till 1930-talet, har Slottssundets stränder bevarats relativt ostyckade och därmed obebyggda. Detta är en anmärkningsvärd miljömässig resurs för Åland, eftersom stränderna i övrigt i landskapet under de senaste decennierna exploaterats starkt.

Genom att Slottssundets västra strand bevarats och även så gott som hela udden mot syd och väst, finns stora möjligheter att rekonstruera och upprätthålla en äldre typ av miljö med betade och slåtrade marker. Utöver sin stora landskapsmässiga betydelse, är dessa marker också ovärderliga med tanke på växt- och djurlivet eftersom en mångfald hotade arter är beroende av just denna typ av miljö.

2.10 Tegelbruket

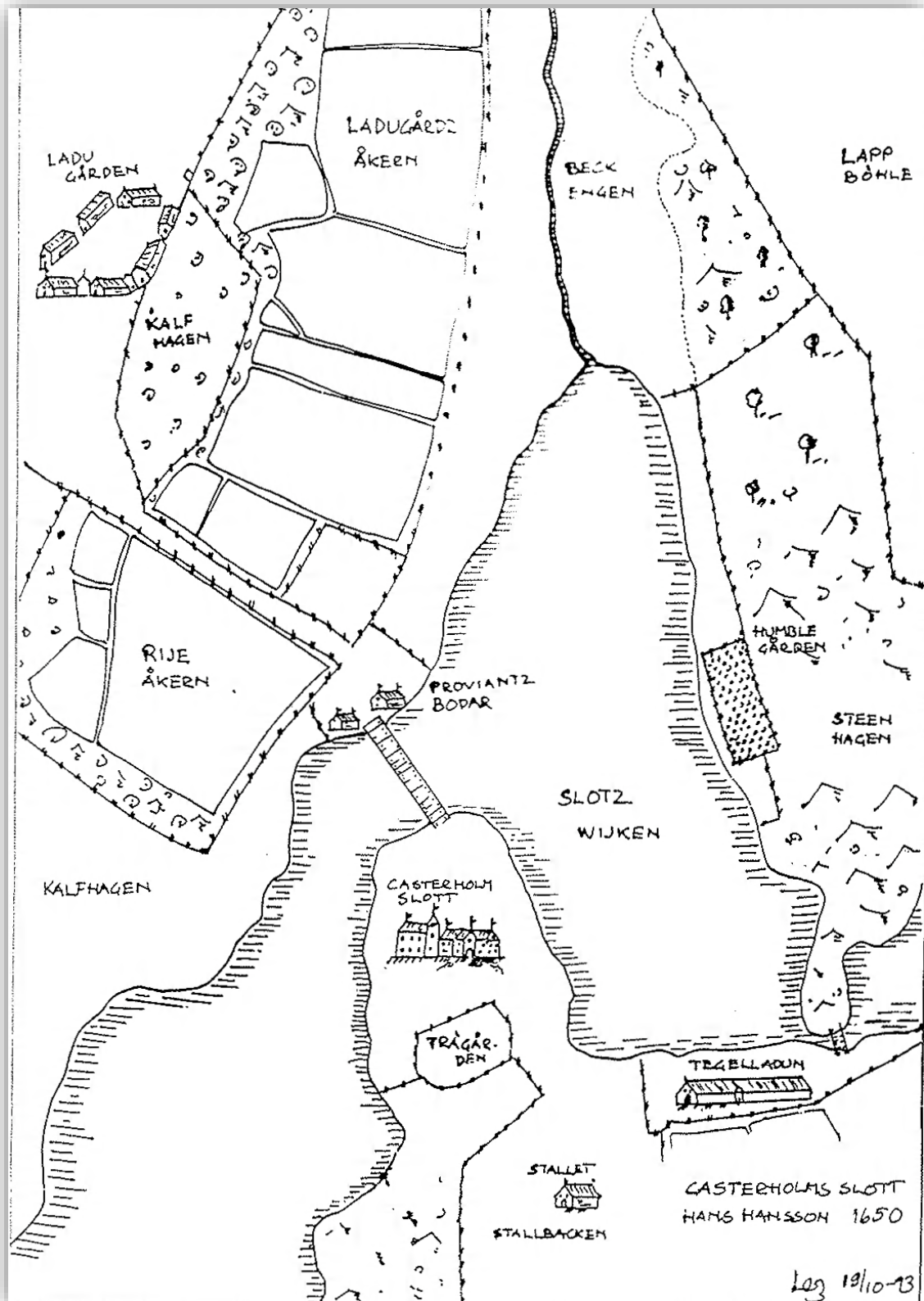
Under slottets aktiva tid förekom tegeltillverkning invid Kastelholm, söder om Kloströmmen (se 1650-års karta). Vid 1700-talets slut, i samband med flyttningen av kungsgården och uppförandet av Vita Björn, satte kungsgårdens arrendator Samuel Ehrenmalm igång egen tillverkning av tegel på orten. Bruket levererade dels tegel till gårdens eget behov, men också till avsalu och förtjänst för arrendatorn.

Bruket var igång till framemot mitten av 1800-talet, och lämningarna efter detsamma kan fortfarande skönjas strax öster om Kökshavet på området som i 1767 års karta på sida 26 går under namnet Tegelhagen.

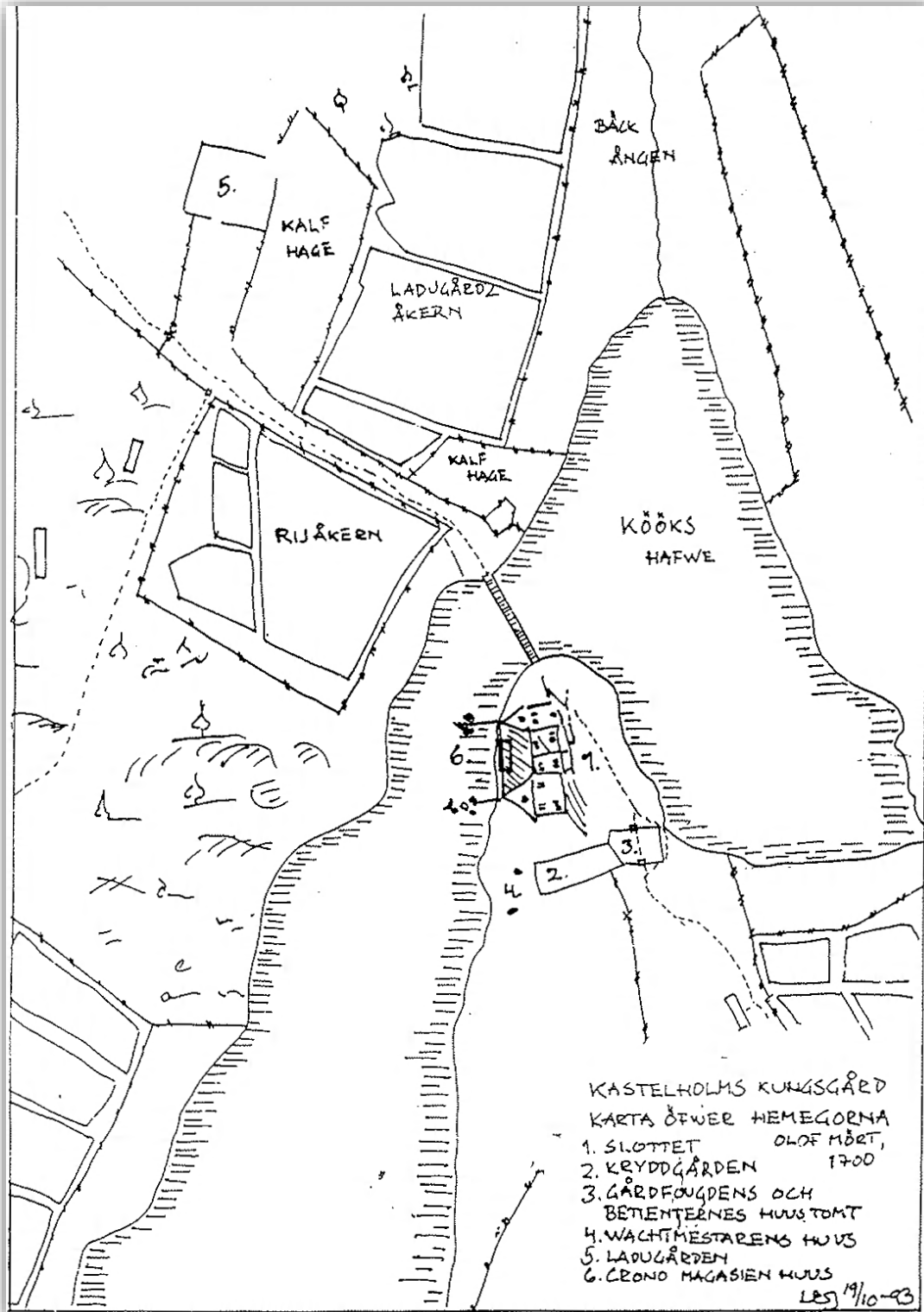
2.11 Kartor från 1650 och framåt

På följande sidor redovisas och kommenteras kartor över Kastelholms slott och kungsgård med omgivningarna från 1650 fram till våra dagar. Kartorna är omritade och förtydligade av amanuens Leila Järvenpää vid museibyråns platskontor i Kastelholm.

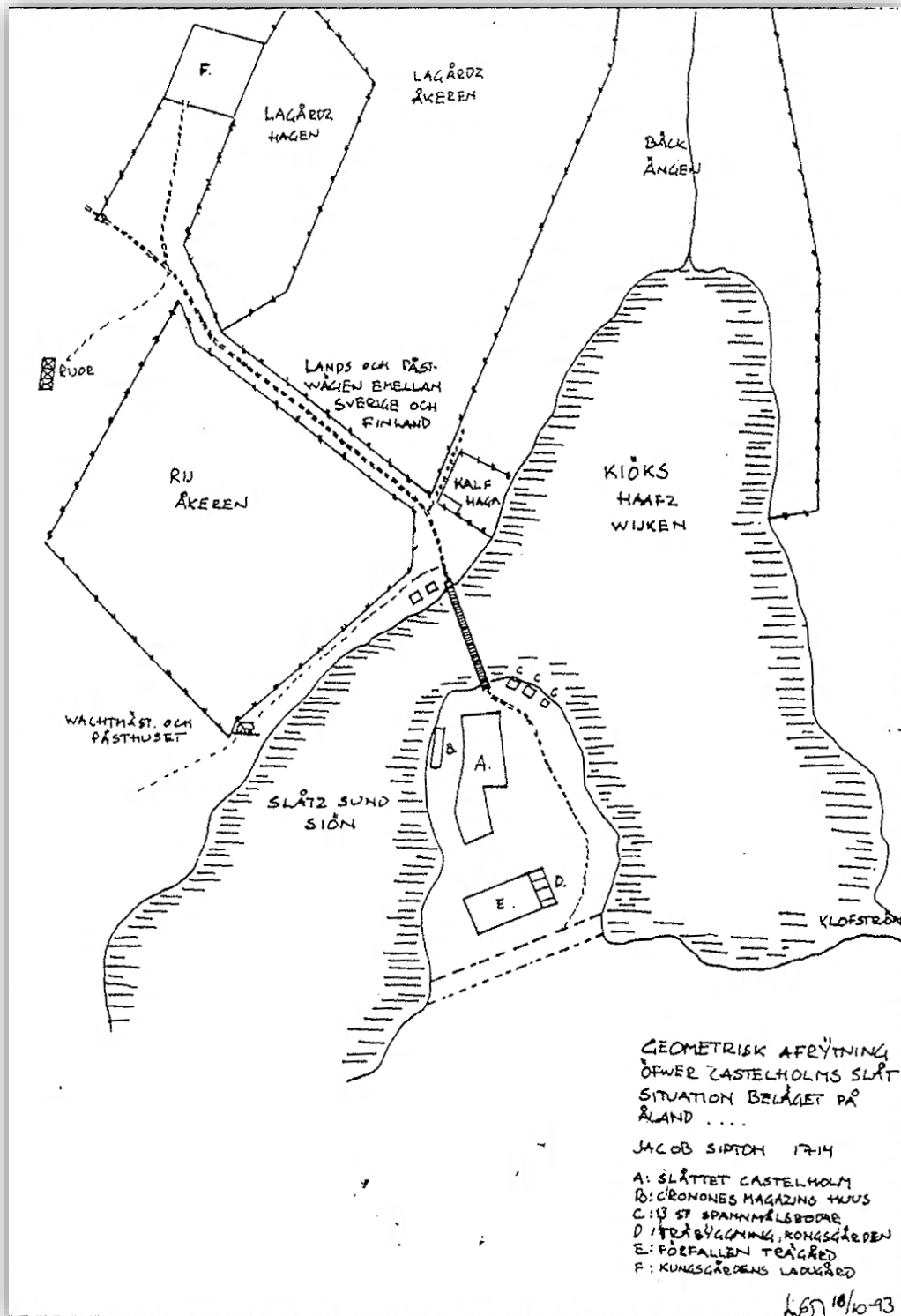
Den äldsta kända kartan över Kastelholm och dess omgivning är en karta av Hans Hansson från 1650. På denna finns endast ett fåtal uppgifter om slottets omgivning. Strax söder om slottet återfinns vi en inhägnad trädgård. Av bebyggelse runt slottet finns uppgifter om stallet, tegelladan, ladugården samt strax norr om bron över slottsundet två proviantbodar.

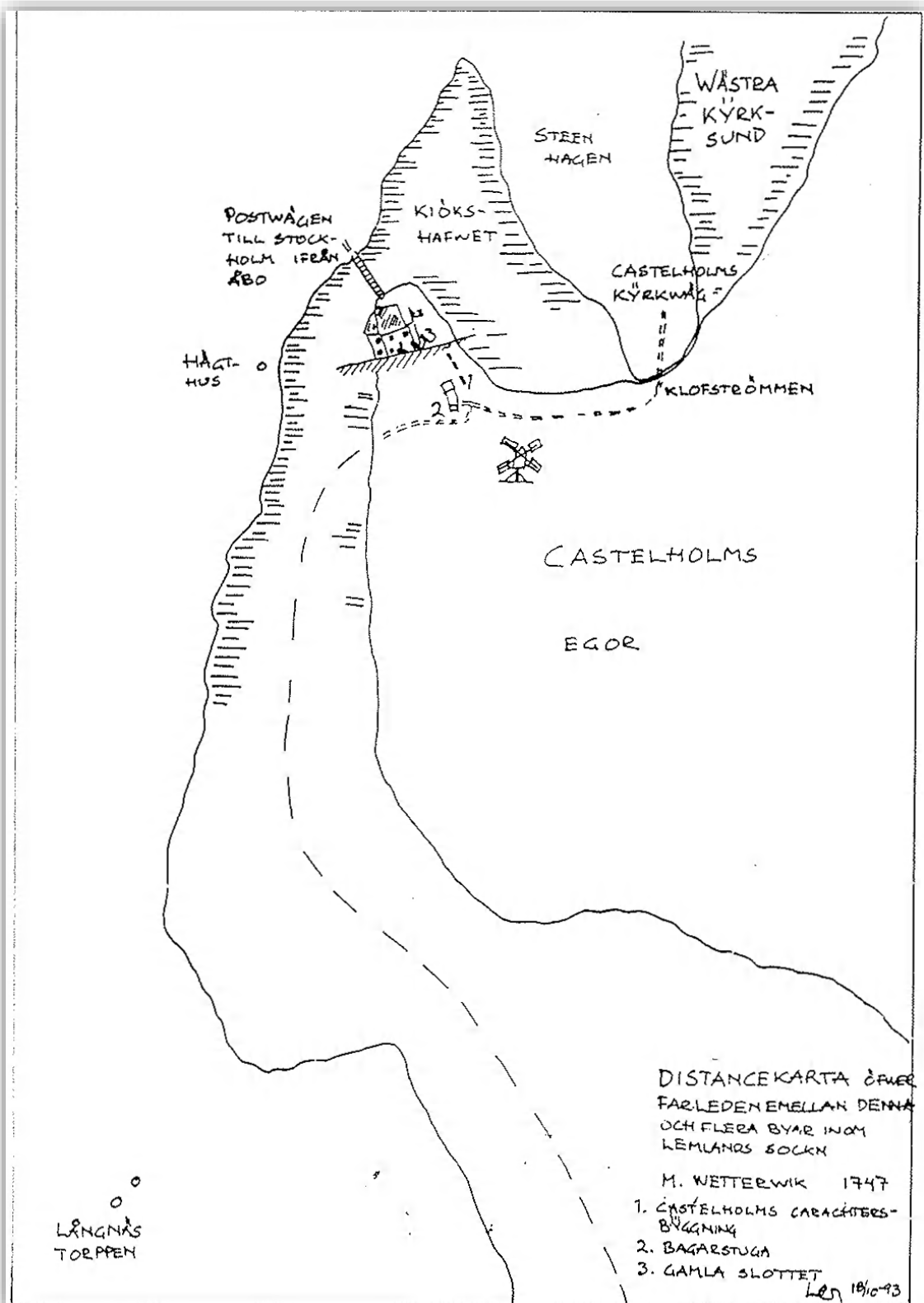
År 1700 skattnäggs Kastelholms kungsgård för första gången. Skattnäggningskartan upprättas av Olof Mörtt. Söder om slottet återfinns nu förutom trädgården som förvandlas till kryddgård även vaktmästarens hus i väster samt gårdsfogdens och betjänarnas hustomt strax öster om kryddgården. På stranden väster om slottet ligger kronomagasinet. Förutom den nämnda bebyggelsen finns på kartan kungsgårdens ladgårdstomt samt några byggnader utan funktionsangivelse, men som borde återge två rior, kungsgårdens stall samt eventuellt Östra åkers torp. Av intresse är också att vägsträckningen genom området markerats på kartan. Vid gårdsfogdens och betjänarnas tomt delar sig vägen så att den dels löper strax öster om gården, dels rakt över densamma.

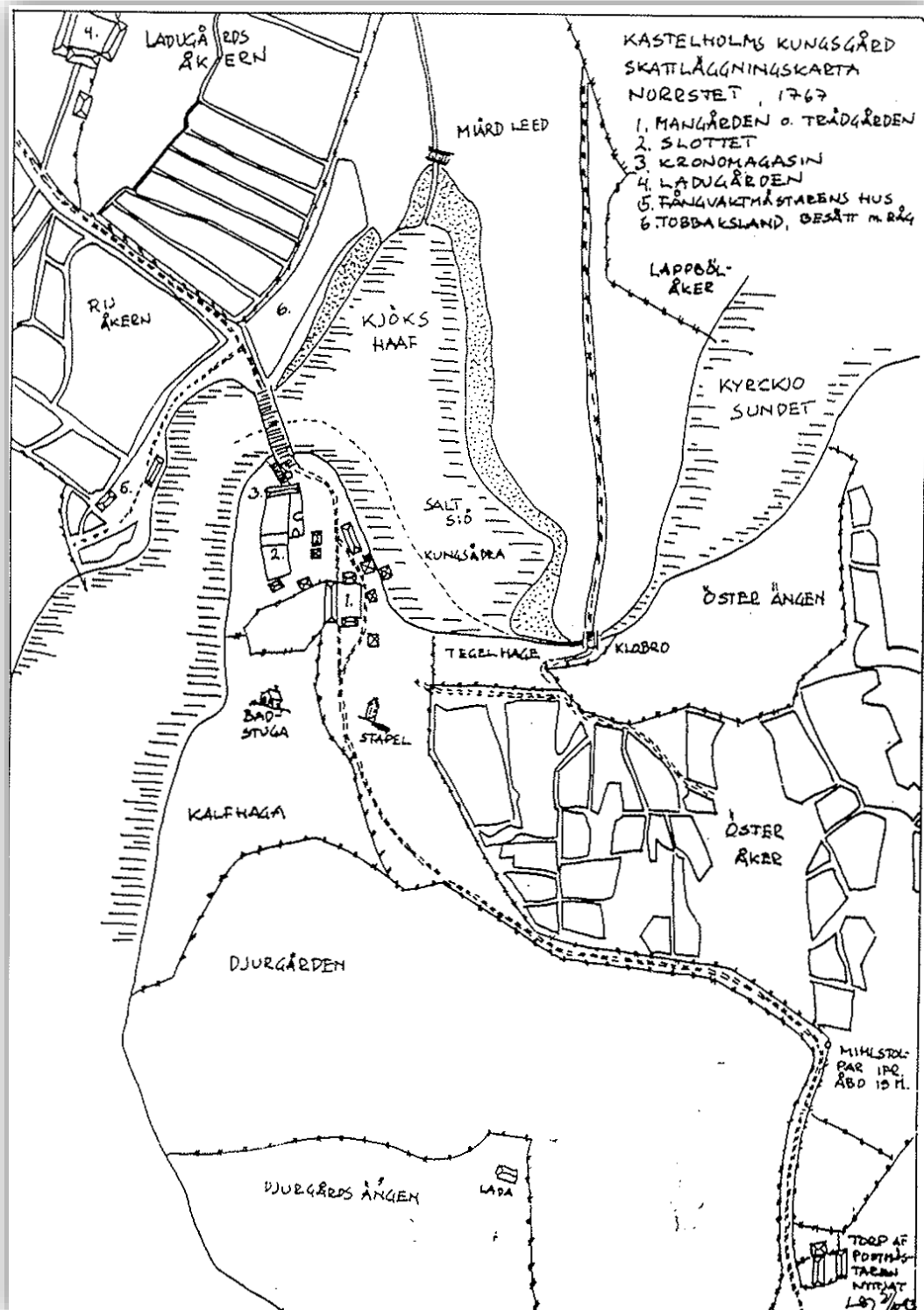
År 1714 upprättas, i samband att man för sista gången avser försöka befästa slottet, av Jacob Sipton en geometrisk karta över slottet och dess omgivningar. På denna karta återfinns fortfarande "een förfallen trädgård utan fruchttträ", som i öster avgränsas av en gammal träbyggning "till Kongs gården". Söder om trädgården är vallgraven uttritad. Nordost om slottet finns tre stycken till kungsgården hörande bodar, väster om slottet kronomagasinet. De två små bodarna vid norra bofästet kallas "elg bodar". I övrigt återfinns på kartan fortfarande kungsgårdens ladugård och ett par rior. Väster om slottssundet hittar vi för första gången post- och vaktmästarens hus. Vad vägarna i området berättar, så har de ungefär samma sträckning som tidigare, men landsvägen löper nu enbart förbi gårdstomten, inte längre genom den.

År 1747 upprättas en "Distancekarta öfver farleden..." av M. Wettervik. På denna, den första kartan efter "förra flyckten", återfinns kungsgårdens byggnader fortfarande sydost om slottet, och är omnämnda som Castelholm Characters Byggning samt bagarstuga. Eventuellt kan man urskilja att gården består av två flygelbyggnader. På kullen sydost om slottet finns en väderkvarn, och på västra sidan om slottssundet häktesbyggnaden

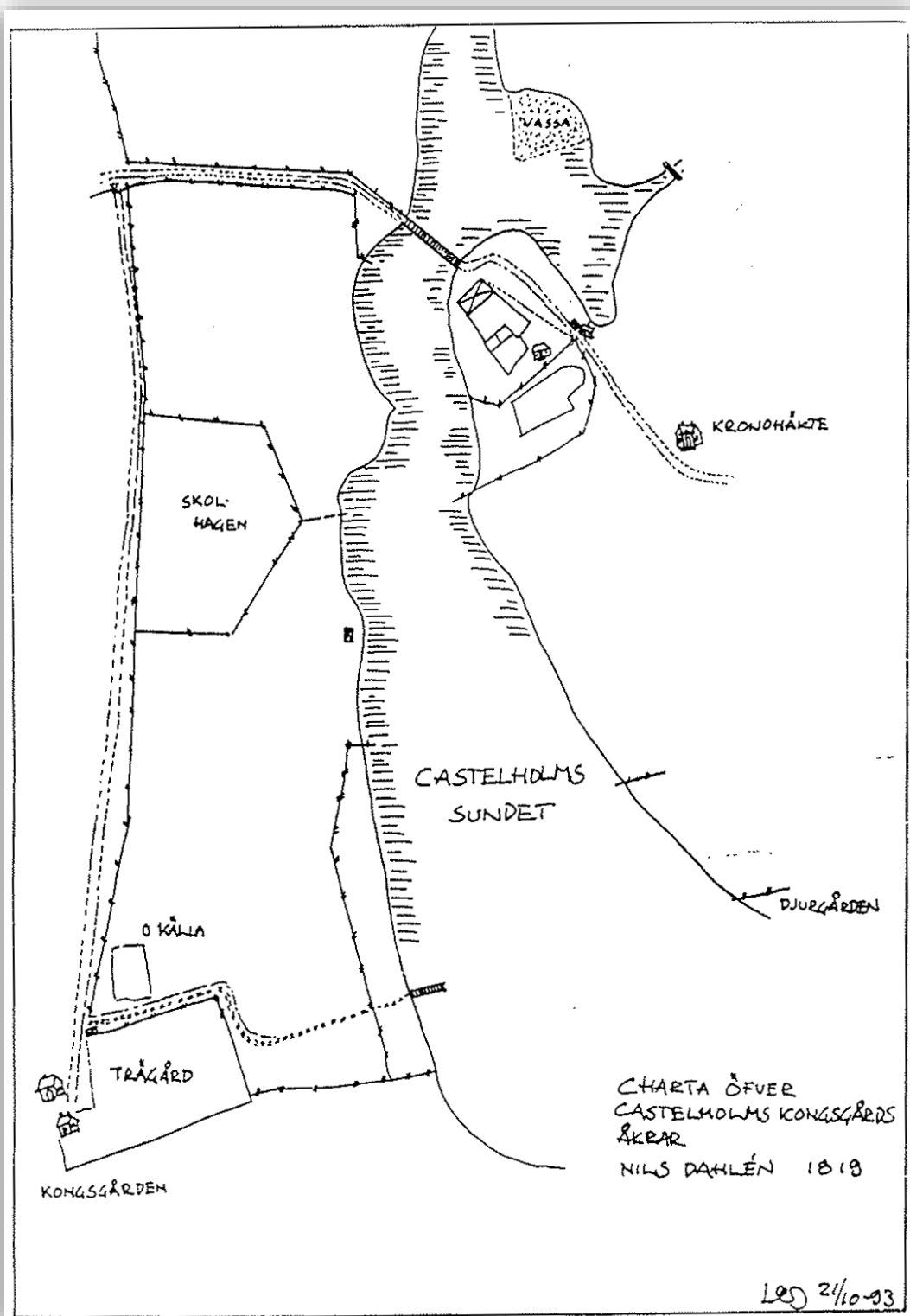
År 1767 upprättas av A. Norrstet en ny skattanläggningskarta över Kastelholms slott och dess ägor. Bebyggelsen på Kastelholm kungsgård består här av ett tiotal redovisade byggnader, vilka kan identifieras från ungefär samtida hussyneinstrument. Ladugårdsbyggnaderna ligger fortfarande norr om slottet och riorna är till antalet tre. Söder om vallgraven ligger en badstuga och högre upp på kullen där det tidigare funnits en väderkvarn redovisas nu för en "stapel". Väster om Slottssundet finner vi fortfarande häktesbyggnaden med vakrmästarens bostad och uthusbyggnader. Vägen förbi slottet löper alldeles ost om kungsgårdens mangård, och om tillfälle ges, kan man tydligen också köra rätt genom densamma. Vid slottet har tillkommit en trappa norr om norra flygeln, kronomagasinets har med all tydlighet flyttat in här.

År 1819 upprättar Nils Dahlen en karta över kungsgårdens åkrar. På denna finns fortfarande två byggnader kvar sydost om slottet, vilka kan härröra från gamla kungsgården. Kronohäktet har tillkommit och redovisas för första gången i och med i denna karta.

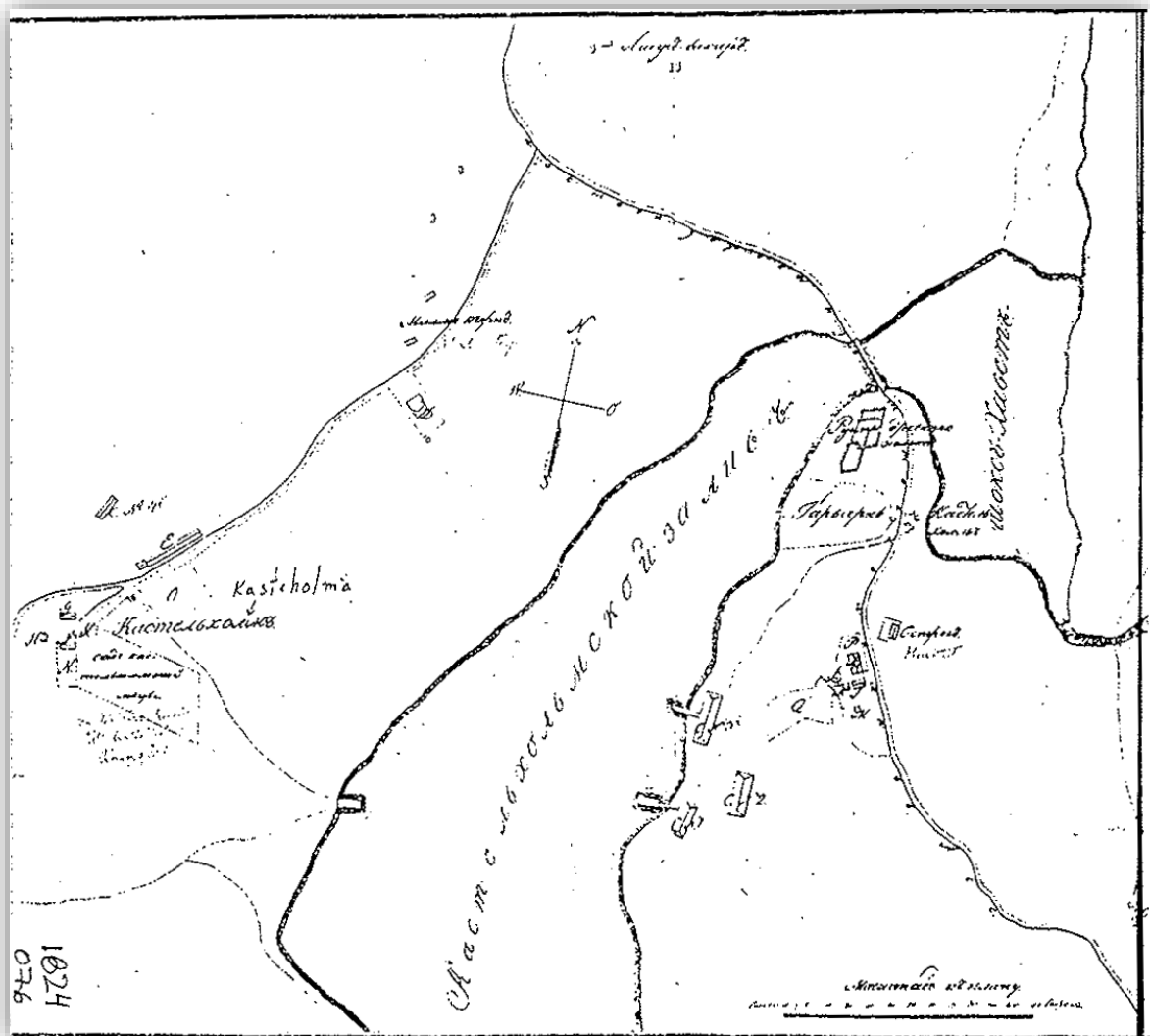
Den nya kungsgården ser vi också för första gången här och den är redovisad i form av två flygelbyggnader samt en stor trädgård. Invid trädgårdsstaketet finns en liten stuga.

Landsvägen verkar på denna karta rakare där den löper förbi gamla kungsgårdstomten. En ny väg har också tillkommit som förbinder nya kungsgården med landsväg.

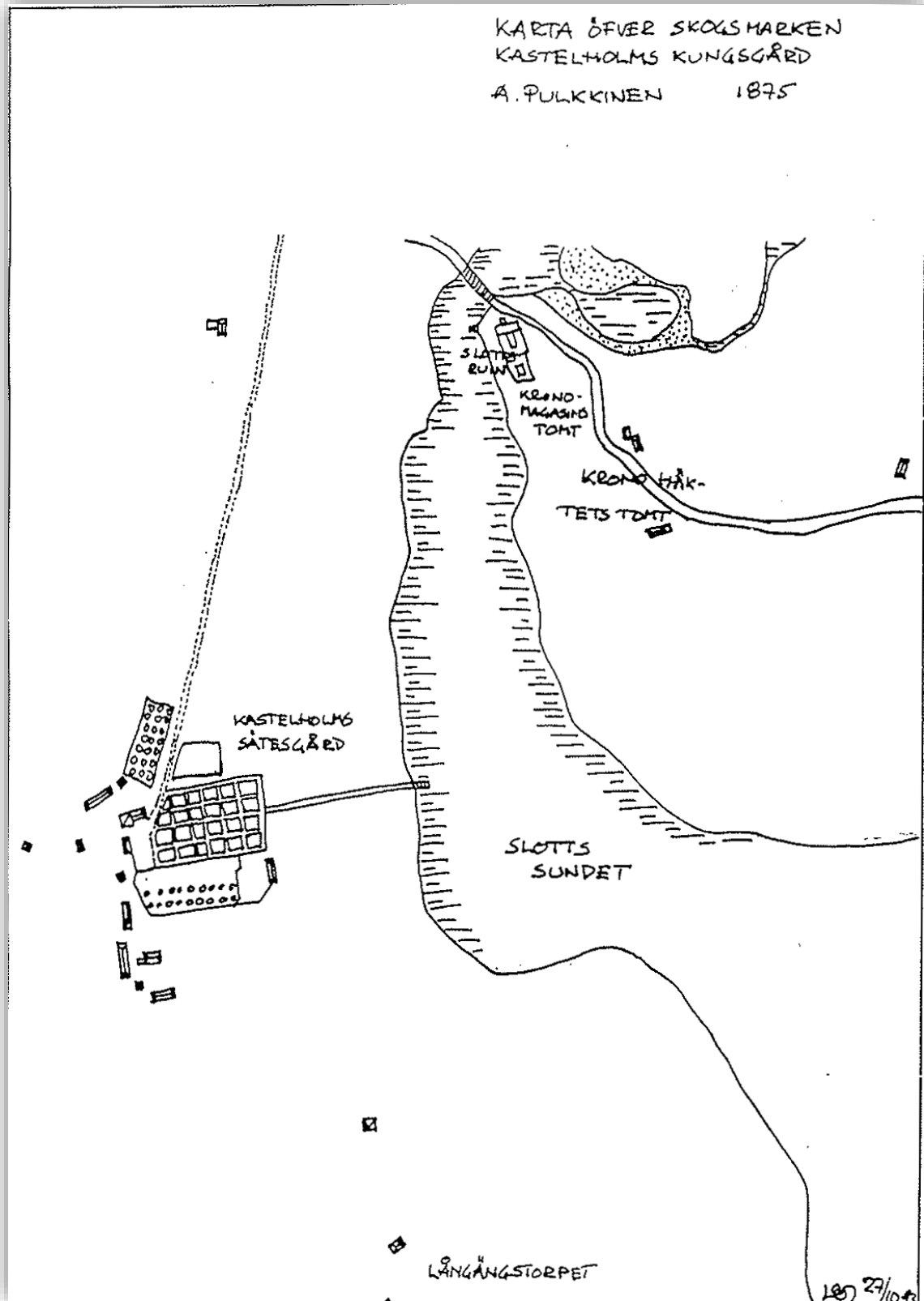

År 1824 upprättar en okänd rysk kartritare en karta över Kastelholmsområdet. På denna återfinns fyra byggnader sydost om slottet, varav en ligger väster om landsvägen, tre öster om densamma. Dessa byggnader har dock knappast längre någon anknytning till den gamla kungsgården, utan innehas troligen av magasinförvaltaren vid slottet.

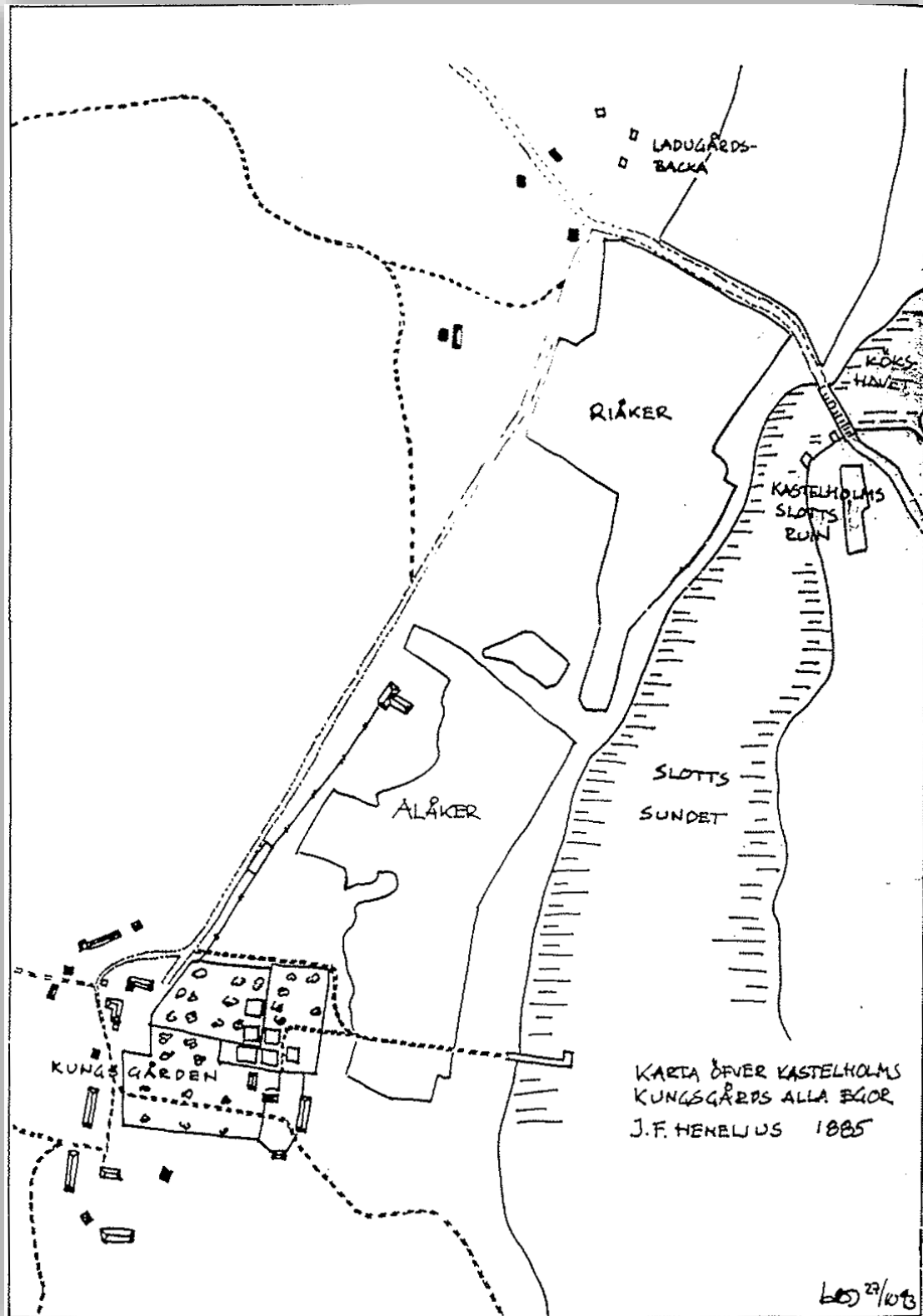
I övrigt redovisar kartan för Österåkers torp, Ladugårdsbacka torp, kronohäktet samt diverse byggnader i rysk ägo där Jan Karlsgården senare kom att placeras. Längs allén till kungsgården återfinns ryska högvakten samt ett varken tidigare eller senare redovisat Malm torp (Malms). Fyra stora ryska proviantmagasin, av vilka tre grunder fortfarande existerar, återfinns också på denna karta.

År 1875 upprättar A. Pulkkinen en inledningskarta för Kastelholms kungsgård. På denna redovisas inte någon som hels bebyggelse i närheten av slottet, förutom kronohäktet, trots att där måste ha funnits åtminstone någon byggnad för kronomagasinet förvaltare. Däremot finns en mängd byggnader uppe vid nya kungsgården samt en tydlig återgivning av nya gårdens ursprungliga trädgårdsanläggning.

År 1885 upprättar J.F.Henelius en ägokarta över Kastelholms kungsgård. På denna finns återigen två byggnader - förmodligen tillhörande magasinförvaltaren - sydost om slottet. Vidare redovisas kronohäktet samt en hel mängd bebyggelse söderut längs lands- och postvägen (dessa ligger utanför bilden). Även Ladugårdsbacka finns med samt nya kungsgården, där man kan notera att trädgården fått ny skepnad.

3. Området idag

3.1 Naturförhållandena

I det tidigare förslaget baserade sig värdering av natur på naturvårdsinventeringen som gjordes år 1973. När det gäller de stora drag i områdets naturförhållanden, är denna inventering fortfarande aktuell. Dock har flera av de områden som i inventeringen hörde till klass III (områdena som har vissa naturvårdsvärden och ur naturvårdssynpunkt bör betraktas som anmärkningsvärda) blivit mera värdefulla på grund av landskapsutvecklingen i övrigt efter 1973.

För att uppfylla de krav som ställs på delgeneralplaner i plan- och bygglagens 19 §, i plan- och byggnadsförordningens 5 § och i LL om naturvård 14 och 16 §§ har följande inventeringar beställts från sakkunniga konsulter:

Inventering av fladdermöss: BatHouse, Helsingfors/Malin Tverin, Rasmus Karlsson, Nina Hagner-Wahlsten (2011)

Inventering av flora och fåglar: Miljöforskning Yrjölä, Helsingfors/Reima Hyytiäinen, Rauno Yrjölä (2011)
Faunatica, Helsingfors/Henna Makkonen, Ville Vasko, Marko Nieminen (2019)

Ytterligare har landskapsregeringens miljöbyrås och skogsvårdsbyrås egna inventeringar och planer samt skyddsbeslut beaktats.

3.11 Naturvårdsinventering 1973

I den första naturvårdsinventeringen upptas förutom strandzonerna åtta skyddsvärda områden som fortfarande är aktuella med tanke på naturvärdet.

1. Gästerby - Kastelholm (klass I, landskapsbild, geologi)
Ett gammalt odlings-/kulturlandskap som har mycket stora landskapsmässiga, arkeologiska och kulturhistoriska värden. Topografiskt utgör området en direkt fortsättning på Kyrksunden.
Området hör till Ålands värdefullaste landskapsmiljöer och inventeringen rekommenderar att landskapsbilden skyddas.
2. Småholmarna (klass I, landskapsbild, zoologi)
Inom planområdet finns Småholmarna, som består av en sönderskuren strandlinje med vassvikar och sankta strandängar, opåverkade av fritidsbebyggelse.
Området är av betydelse för sjöfågellivet. (Ingår i Stornäsets naturreservat som inrättades 2020)
3. Tjudnästräsk (klass I, landskapsbild, zoologi, botanik)
En brunmossesjö i blandskogsdominerad omgivning. Stränderna är kraftigt försumpade och omgivna av täta snår av videarter, björk och al. Förekomst av kärrbräken (*D. thelypteris*). Rik förekomst av vass och dunkavle. Vidare förekomst av flera arter av nate, blåsört, vit näckros, sjöfräken osv. Sjön är opåverkad av fritidsbebyggelse.
Värdefull fågellokal (änder, sångare). Rikt viltliv (bl.a. ormmvråk, hare, räv, rådjur).
4. Lillnäsberget (klass I, landskapsbild, botanik, zoologi)
Ett kuperat bergsområde med brand förkastning och vilka blockmarker mot odlingar i

väster. I dalgången mellan förkastningarna en av Ålands värdefullaste botaniska miljöer. En frisk ormbunks – granlund med inslag av hassel. Förekomst av bl.a. häxört, trollduva, myskmadra, spenört. Många ormbunksarter.

Som helhet sett har området stora landskapsmässiga, sociala och viltekologiska värden. I synnerhet dalgången har utomordentligt stora botaniska värden varför inventeringen rekommenderar att åtminstone detta område inrättas som naturskyddsområde. (Inrättades som naturreservat 1982)

5. Kastelholm (Klass II, geologi, landskapsbild)

Litet bergsområde med brant förkastning mot öster i skogsterräng. Ur naturvårdssynpunkt har området främst geologiska och landskapsmässiga värden.

6. Skutvik (Klass II, landskapsbild.)

Ett kulturpåverkat område inom vilket växer några mycket vackra tallar. Ur naturvårdssynpunkt har området stora landskapsmässiga värden och bör inte påverkas negativt.

7. Skutviken (Klass III, zoologi, landskapsbild)

En rätt omfattande vassmiljö som ur naturvårdssynpunkt är av betydelse främst för fågellivet (vassbundna arter).

Områdena och skyddsåtgärder som rekommenderades i de nya inventeringarna har redogjorts under 3.13 – 3.15. Inventeringsrapporterna finns som bilaga 1 – 3.

3.12 Naturreservat

NR Mitt på planområdet ligger Lillnäsbergets naturreservat som inrättades år 1982 (landskapsregeringens beslut 8/1982). I början av 1990-talet togs ett område från reservatet för utbyggnaden av golfbanan och som kompensation fogades Tingön i Lumparn jämte det omgivande vattenområdet till reservatet. De nuvarande gränserna har fastställts i landskapsregeringens beslut 34/1995.

”Lillnäsberget uppvisar en natur med många ansikten. Uppe på den ca 60 meter höga bergsplatån växer vackra, gamla talldominerade hållmarksskogar med riklig förekomst av död ved och lavar. Berget stupar lodrätt i en brant, ståtlig förkastning med nedanförliggande blockmarker mot odlingsbygden i väster. Nedanför stupet finns en hassellund och en liten naturäng som slåtrars alla år.

En del av åkermarken ingår även i reservatet. Den s.k. Kleven, dalgången med urskog som går i väst-östlig riktning upp genom Lillnäsberget är mycket sevärd. I den friska, delvis lundartade blandskogen av tall, gran, asp och björk finns rikligt med död ved och även inslag av hassel och alm. Den botaniska miljön i Kleven är anmärkningsvärd. Här förekommer bl.a. ormbunksarter och krävande lundörter som trolldruva, myska, dvärghäxört och spenört. Här förekommer även hässleklocka, som är känd från ett fåtal naturlokaler på Åland.” (Håkan Kulves: Skyddad natur på Åland – ett arv att värna)

I planområdets södra del ligger Stornäsets naturreservat som inrättades år 2020. Områdets areal är ca 270 ha varav ca 174 ha är landområde och ca 96 ha vattenområde. Området har beskrivits närmare i 2.4 ”Jakt- och skogsmarker” på grund av att det förvaltades av landskapsregeringens skogsvårdsbyrå ända tills naturreservatet inrättades.

3.13 Skyddsvärda växtbiotoperna (Beteckningar på kartan SN och s-1)

SN På flera ställen vid Stornäsets och Slottssundets stränder växer fridlysta, skyddade och hotade växtarter och förekommer sällsynta insekter och fjärilar. Områdena har stor betydelse för den biologiska mångfalden och i skogsvårdsbyråns vårdplan för Stornäsets naturreservat är dessa strandzoner skyddade.

Skogsmadkärr i naturtillstånd vid Tjudnäs träsk. Kärrbräken och slokstarr är typiska arter på området

Blommande vårsallat på Småholmarnas strandklippor vid Stornäsets sydspets.

Strandäng vid Stornäsets sydspets. På ängen såg växtinventerare en mnemosynefjäril, som är en fridlyst och särskild skyddsvärd fjärilart.

Kod Beskrivning av biotop

s-1 En fin betesmark som består av torrängar samt friska och fuktiga ängar. Inom området
1 växer 12 fridlysta enar eller engrupper (Landskapsförordning 1998:113 om naturvård §5).
I fältskiktet växer den nära hotade backnejlikan, darrgräs och älväxing. På den fuktiga
ängen i områdets södra del växer rikligt med äkta ängsnycklar.
En viktig biotop för naturens mångfald (ängar).

Beskrivning av biotop:

s-1 Klibbalskärr. Trädbeståndet domineras av grövre klibbalar, därtill finns det klenare-
2 grövre glasbjörkar. Murkna stubbar förekommer glest. Träden växer på tuvor. Arterna i
fältskiktet varierar enligt underlaget som är en mosaik av tuvor och fastmarksytor:
vegetationen i de tidvis blöta fastmarksytorna är gles och består av arter som är
karaktäristiska för madkärr, såsom strandlysing och svärdsilja. På tuvorna växer
högvuxna ormbunkar, främst kärrbräken och majbräken.
Särskild skyddsvärd biotop.

Beskrivning av biotop

s-1 En enhetlig betesmark som fortfarande betas. Betesmark består av friska ängar med
3 torrängspartier. Inom området rikligt av den nära hotade backnejlikan och därtill bl.a.
gulmära och röllika.

Kod *Beskrivning av biotop*

- s-1 Barrträdshage med blandträd av björk. Området betas inte numera. Murken
4 ved förekommer sparsamt. Vid forngravarna förekommer terrängspartier där
tidigare spår av bete fortfarande kan ses.
Hagmarksbiotop. En viktig biotop för naturens mångfald.

3.14 Skyddsvärda skogsbiotoperna

Beteckningen på kartan s-2

Kod *Beskrivning av biotop:*

- s-2 /1 Hällmarkstallskog. Det halvöppna trädbeståndet består av grövre till gamla tvinvuxna tallar.
Det förekommer torrakor och död ved. Sparsam vegetation i fält- och bottenskiktet för att
berg i dagen är förhärskande. Särskilt hänsynskrävande biotop (träd på bergsimpediment).

Kod *Beskrivning av biotop:*

- s-2 Hällmarkstallskog. Halvöppna
2 tvinvuxna hällmarkstallskogar.
Trädbeståndet grövre/gammalt, det
förekommer torrakor av tall.
Vegetationen sparsam, huvudsakligen
berg i dagen.
Särskilt hänsynskrävande biotop (träd
på bergsimpediment).

Kod *Beskrivning av biotop*

- s-2 Ädellövsträdslund vars naturtillstånd försvagats. Trädbeståndet har gallrats och inom området
3 har planterats bl.a. ek. Naturligt växer inom området hassel, lönn, ek och en ung alm, i
fältskiktet bl.a. svart trolldruva, blåsipppa, vitsippa och i de fuktiga sänkorna även strutbräken.
En viktig biotop för naturens mångfald.

Kod *Beskrivning av biotop:*

- s-2 Asklund. Trädbeståndet domineras av grövre askar. Rikligast förekommande arter i
4 fältskiktet är älggräs, hässlebrodd, lundvete och nejlikrot. Växtplatstypen är näringsrik
fuktig lund. Särskilt hänsynskrävande biotop.

- Kod* *Beskrivning av biotop:*
s-2 Hällmarkstallskog. I det halvöppna
5 trädbeståndet ingår tvinvuxna grövre
och gamla tallar samt mycket torrakor
av tall. Det hållrika fältskiktet är glest
och växer bl.a. ljung, kruståtel, bergsyra
och stagg. Särskilt hänsynskrävande
biotop (träd på bergsimpediment).

Utsikt från biotopen mot Sibbyholm i öst. Mitt i
bilden syns golfbanans vattenbassänger, där
vattenfladdermus jagar (biotop s-3/2c)

- Kod* *Beskrivning av biotop*
s-2 Gammal tallskog på frisk blåbärsmo. Områdets naturtillstånd blir svagare i riktning mot
6 nordost där området angränsar till ett hygge.
En viktig biotop för naturens mångfald (moskog).

3.15 Fågelbiotoperna

Beteckningen på kartan s-3

- Kod* *Beskrivning av biotop:*
s-3 **Alla de på Åland förekommande fladder-**
1 **musarterna finns inkluderade i artlistan till**
bilaga VIa till EU:s habitatdirektiv.

Enligt direktivet är störandet och förstörandet
av dessa arters föröknings- och rastplatser
förbjudet. Vinden i norra längan av Kastelholms
slott är en förökningsplats för fladdermöss.
Enligt LL om naturvård (3.kap 14 §) får inte
exemplar av en djurart avlägsnas, dödas eller
påverkas på sådant sätt att artens fortplantning
eller fortsatt existens äventyras. Därav följer att
särskild hänsyn bör tas till fladdermössen i
samband med åtgärder som

utförs på vinden. Reparationsarbeten och annan vistelse på vinden bör undvikas under den
tid fladdermössen frekventerar utrymmet. Den exakta tidpunkten är ännu inte känd men
torde vara högst 15.5.-31.8. Speciellt känslig är perioden 15.6.-15.7. då ungarna föds och
fladdermössen sköter dem. Gluggen i östra gaveln, vilken används som ut- och
inflygningshål skall under inga omständigheter täppas till. Landskapets miljöbyrå skall
kontakts innan reparations- eller andra åtgärder görs på vinden.

- s-3 Området består av stranden och gårdsplanen intill en sommarstuga. Här jagar
2a vattenfladdermöss längs stranden och nordiska fladdermöss på sommarstugans gård. Vägen
som leder till stugan utgör en flygkorridor till stranden. Biotopen är ytterst lämplig även
som jaktområde för Brandts/mustaschfladdermus.

- s-3 Strandpromenaden med närliggande områden söder om Kastelholms slott med stora lönnar
2b och askar. Här jagar regelbundet nordisk fladdermus.
- s-3 Området utgörs av vattenbassängerna på Kungsgårdens golfbana. Vid dessa jagar
2c vattenfladdermöss.
- s-3 Området utgörs av en mörk, mindre skogsväg. Den används som flygrutt och jaktområde
2d av såväl nordiska fladdermöss som taiga/mustaschfladdermöss.

- s-3 Vid Kungsgårdsallén jagar
2e ett stort antal nordiska
fladdermöss under juni-juli.
Allén utgör också en viktig
flygrutt för fladdermössen.

- s-3 Utgörs av Tjudnäs träsk's södra strand och det intilliggande skogsområdet. Stranden utgör
2f vattenfladdermössens jaktområde. Dessutom utnyttjades området som flygrutt av nordiska
fladdermöss samt taiga/mustaschfladdermöss.
- s-3 I den relativt glesa barrskogen jagar både nordiska och taiga/mustaschfladdermöss.
h

3.2 Landskapsanalys

Naturlandskapet äger förutom antikvariska och naturvetenskapliga värden även rent estetiska landskapsmässiga värden. Dessa är ofta högst påtagliga för lekmannen. För att uppleva ett skönt landskap behövs inga djupare studier.

De mest värdefulla landskapsbilderna uppstår ur kombinationen vacker väglinjering och utblickar i öppet landskap med rika varierande djup. Sådana helheter finns det flera av längs postvägen, allévägen till Kastelholms gård och vidare mot Tjudnäs samt även från huvudlandsvägarna genom området (även om i det sista exemplet vägens estetiska kvaliteter inte skall överbetonas). Flera utblickar över Slotts- och Kyrksunden hör också till de värden som uppmärksammas.

Gemensamt för dessa värdefulla landskapspartier är deras sårbarhet. Den finstämda balansen och landskapsrummet rubbas lätt. En felplacerad eller ogenomtänkt nybyggnad kan skapa disharmoni inom ett stort område. Även felplanerad skogsavverkning, speciellt i skogsbryn, kan förstöra grundförutsättningarna för de estetiska värdena inom dessa områden.

Landskapet innehåller även kontrasterandetyngdpunkter i form av monumentala bergmassiv med stor upplevelsekraft: Lillnäs- och Mursbergens västbranter samt bergsstupen på Västra Kyrksundets sydöstra strand. Inom området finns också ett antal kulturhistoriskt och arkitektoniskt värdefulla byggnader som utgör påtagliga landmärken som ytterligare förhöjer

helhetsupplevelsen och landskapets värde. Tyvärr finns det också några förfulande element i landskapet. I första hand gäller det ledningsdragningar.

3.3 Kultur- och byggnadshistoriskt intressanta objekt och miljöer

(Nummerkod hänvisar till delgeneralplanekartan)

Kulturmiljön i Sund inventerades år 1983 på uppdrag av museibyrån och planeringsrådet. För delgeneralplanen gjorde museibyrån år 2010 en ny kulturhistorisk värdering av planområdet. I den tidigare inventeringen, som täckte hela kommunen, ingick följande objekt som ligger på planområdet: slottet, kungsgårdsområdet, Jan Karlsgården och Vita Björn, ett antal torp och mangårdsbyggnader i Berg, i Tosarby samt i Kastelholm. Inalles redovisades 17 enskilda objekt. Den nya inventeringen 2010 var mera detaljerad och lyfte fram förutom sju nya objekt också kulturlandskapshelheter.

Postvägen (Äldre landsvägsmiljö)

En längre sträcka av **den ursprungliga postvägen** finns bevarad från Kulla, förbi Kastelholms slott, försätter genom Tosarby och förenas därefter med den nuvarande landsvägen. Flertalet av kultur- och byggnadshistoriskt värdefulla fastigheter är att finna invid den gamla postvägen, som utefter vissa sträckor kantas av alléer. Vägen smyger genom landskapet och skapar ömsom öppna överraskande vyer, ömsom krokiga passager över steniga backar.

Längs hela postvägen på fasta Åland, från Eckerö till Sund, fanns rödmålade kilometerstolpar utplacerade. Utmed sträckningen Kastelholm – Tosarby fanns fyra stolpar; vid Kila, mellan slottet och kronohäktet, vid Tosarby skola och vid gården Kantors i Tosarby.

Enligt äldre sundsbor har vägen förändrats mycket lite.

Kod "Vita Björn"(Fastighet
I Kastelholmshäktets tomtplan 882:1 i
 Kastelholm
 Ligger mitt emot Jan Karlsgårdens
 friluftsmuseum vid Postvägen.

På tomtplan står häktet, bod och källare. Rastården är omgiven med plank och en vacker grind. Häktet stod klar 1784, men tillbyggdes med två rum vid norra gaveln 1839. Det fungerade som kronhäktet till 1975. Efter detta restaurerades häktet och sedan 1984 har det fungerat som Fängelsemuseum Vita Björn, indelad i en bostadsdel för vaktpersonalen med familjer och en fängelsedel med fem rum. Kronhäktet är det ända bevarade häktet av sin typ i Finland och dessutom det äldsta bevarade för ändamålet byggda häktet i landet. Häktet är representativt för den typ av häradshäkten som introducerades i det svenska riket under 1700-talets andra hälft. Vid restaureringen av fasaderna på 1980-talet valde man att utgå från häktets utseende under 1800-talets slut. Byggnadens planlösning är oförändrad. Byggnaderna bildar en helhetsmiljö som idag har museistatus.

Kod "Tosarby stenhus" (Jungskas gården, RNr 1:15, landskapets ägo. Vid vägen mot
K2 Högbolstad

"Stenhuset" bildar en unik kulturmiljö, som för åländska förhållanden är utan motsvarighet. Kronofogden Lars Jung, upphovsmannen till "Stenhuset", uppförde denna sin privata boning år 1791 efter arkitekten Carl Wijnbladhs mönsterritningar, publicerade år 1755. Mangårdsbyggnaden flankeras på södra sidan av en flygelbyggnad av trä. Från väster och delvis söderut omringas byggnaden av en trädgårdsanläggning med blomkvarter, fruktträd och buskar. Mangårdsbyggnaden är en 2-vånings, putsad tegelbyggnad med rektangulär plan, liggande i nordsydlig riktning. Fasaderna har tre fönsteraxlar på byggnadens långsidor, medan de släta gavelfasaderna är utan fönster. Huset har ett valmat tak, försett med två takkupor. Täckningen av taket bestod ursprungligen av spån, men ersattes under 1800-talets andra hälft med valsade svartplåtar. "Stenhusets" grundplan representerar den vanliga "franska planlösningen" och har bevarats oförändrad tills idag. Byggnaden utgör ett typiskt exempel på 1700-talets svenska byggnadskultur och skiljer sig därmed väsentligt från den åländska, vilken i huvudsak präglas av allmogens byggnadstradition. Söder om stenhuset ligger en gammal ekonomibyggnad som är uppfört troligen i början av

1790 -talet. En annan ekonomibyggnad ligger nordväst om stenhuset, uppförd i liggtimmerteknik, troligen mellan 1873 och 1925.

Kod 3 Berg (Fastighet 1:0, landskapets ägo, byggnadsinventeringsblankett bilaga x)

Invid vägen mot Gesterby, på en kulle öster om åkerslätten mot Kulla. Bergs gård är en av Ålands anrikaste gårdar och en unik representant på en äldre åländsk säterigård som var i kronans ägo och användes i förvaltningssyften. Huvudbyggnaden med valmat tak är från början av 1800-talet. Gårdstunet omges av äldre timrade uthusbyggnader: rödmyllade stall, parbod och härbre samt garage. Trädgården innehåller rara växter och gränsar mot en lövskogsbeklädd hage med ett högggravfält från yngre järnåldern. Norr om gården ligger häradskrivarbostället. Bostadshuset uppfört 1929 i samma stil som huvudgården. Berg enstaka ställe har gamla anor. Berg omnämns redan på 1300-talet. Den första skolan i landskapet, Ålands Pedagogi, som verkade mellan 1639-1784 flyttade hit i början av 1730-talet.

Kod K1 Kastelholms kungsgård (Fastighet Kastelholm 1:29, landskapets ägo)

En allé kantar vägen upp till Kastelholms kungsgård, naturskönt belägen i sluttningen ovanför Slottssundet. I helheten hör 12 byggnader: mangårdsbyggnad, fähus, oxstall, mejeri, ostkällare, härbre, hönshus/garage, stall, två statarstugor, ria och smedja. Kungsgårdens historia är nära förbunden med Kastelholms slott. Ursprungligen låg gården alldeles intill slottet, tills en brand 1772 förstörde ett flertal av gårdens byggnader. Efter branden uppfördes nya kungsgårdsbyggnader på andra sidan Slottssundet på en höjd med vidsträckt utsikt över området. Tyvärr fullbordades inte helt den nya, storslagna gårdsanläggningen som dåvarande arrendator, riddaren och hovrättsrådet Samuel Ehrenmalm planerade uppföra här. Gården bestod från början av två flygelbyggnader till en planerad men aldrig uppförd huvudbyggnad, som skulle anläggas i sten och i två våningar. Den tidigare anläggningen omfattade ytterligare ett otal uthusbyggnader.

Den nya Kastelholms kungsgårds första anläggning var ett timmerhus i en och en halv våning med en välvd källare i tegel, uppfört på 1770-talet. Huset byggdes om 1829 och byggdes till ca 1870. Under ombyggnaden ca 1910, troligen enligt arkitekt Lars Soncks ritningar, förändrades den ursprungliga sexdelade karolinerplanen till den nuvarande rumsindelningen. Invid mangårdsbyggnaden ligger det s.k. ostmejeriet, där den omtalade "kastelholms-osten" tillverkades. Mejeriet upphörde 1939. En ostkällare ligger öster om mejeriet.

Stolphärbret med profilerad stock ovanför ingången är den äldsta byggnaden på gården.

Dess interiör är bevarad i oförändrad skick. Härbret har ursprungligen stått på gamla Kungsgården och flyttades hit efter branden.

Mejeriet

Härbre

Fähuset

Oxstallet

Det vitrappade stenfähuset för 63 djur är från omkring 1780. Fähuset är unikt, ett enda i sitt slag på Åland och den sista av kungsgårdens byggnader som återspeglar Ehrenmalms ambitioner då han anlade den nya gården efter slottsbranden 1772. Dessutom är fähuset idag en av Ålands ytterst få bevarade profana stenbyggnader från 1700-talet.

Oxstallet invid fähuset är från 1880-talet. Den är en envånings stenbyggnad försedd med en hög höskulle i trä. Tillsammans med fähuset bildar det ett omistligt element i det kulturhistoriskt så värdefulla jordbrukslandskapet i slottets närmaste omgivningar.

Övriga uthus som hör till gården är en timrad smedja, eventuellt flyttad från slottsområdet efter branden 1772, ett hönshus/garage som är byggd i tre olika skeden mellan 1820-1920-talet, en ovanlig stor ria i tre avdelningar på en stensockel, ett stall från 1934 samt arbetarbostäder från början av 1940-talet.

Öster om mangårdsbyggnaden anlade Ehrenmalm en trädgård redan på 1770-talet. Samtidigt med trädgården planterades även allén från kungsgården ner till allmänna postvägen som bestått av sammanlagt 167 träd av ask, lönn, alm och asp. Av dessa finns i dag endast 67 träd kvar på vägens östra sida och 58 på västra sidan.

Ända till 2005 har museibyrån försökt återskapa och underhålla trädgården genom en kontinuerlig gräsklippning och ympning av fruktträd. Även andra odlade växter i trädgården togs till vara och förökades. I och med att trädgårdsmästarens tjänst blev indragen 2005 finns det risk att den unika trädgårdsanläggningens kulturhistoriska värden minskar år för år.

Kastelholms slott

Ålands enda medeltida borg. Slottet omnämns första gången i det historiska källmaterialet år 1388 som "Kastelholms hus". Den exakta tidpunkten för borgens grundläggning är inte känd. Slottet, som det ser ut idag, utgörs av ett ur byggnadshistorisk synpunkt sett komplicerat komplex, som tillkommit och byggts ut successivt från 1300- till 1600-talet. Borgen anlades ursprungligen på södra delen av en liten holme och bestod av en bostadsdel, en liten borggård och Kuretornet, belägna innanför en kraftig ringmur. Något senare byggdes borgen ut norrut med en större ringmursanläggning, som utgör grunden till slottets norra

delar. Hela anläggningen omsluts ursprungligen av vatten och vallgravar med flerdubbla rader av pålar och flytande ringbommar som gav skydd åt en slottshamn i det senare s.k. Kökshavet.

Utbyggnaden av borgen till en slotts-anläggning med i huvudsak administrativ funktion skedde troligen vid sekelskiftet 1400 i samband med att Åland då blev ett självständigt förvaltningsområde med Kastelholm som centrum. På slottet residerade en förläningshavare eller en fogde som var direkt underställd kronan. Gustav Vasa intresserade sig personligen för landskapet och lät utvidga både slottet och den närbelägna kungsgården. Slottet behölls av kungliga ståthållare fram till 1634, då landskapet upphörde att vara ett särskilt slottslän och lades under landshövdingen i Åbo. Siste ståthållaren på Åland var Stellan Otto Mörner, som också lät genomföra den sista stora ombyggnaden efter att detta ödelagts av våld 1619.

Kastelholm förlorade småningom sin betydelse och lämnades att långsamt förfalla till dess en eldsvåda 1745 förstörde stora delar av byggnadskomplexet och förvandlade borgen till en ruin. Den norra längan klarade sig dock bättre och togs i bruk som spannmålsmagasin, en funktion som den behöll ända till 1930-talet, då denna byggnadsdel inrättades som museum.

De första återställnings- och reparationsarbetena gjordes på 1890-talet, så slottets restaureringshistoria är redan över hundra år gammal. Det senaste restaureringsprojektet startade år 1982 och är nu färdigt. Dess mål har varit att bevara slottet på dess egna villkor och behålla ruinkarakteren.

Kod 24 Nummeberg (Fastighet 2:131 i Kastelholm, privat ägo, *byggnadsinventeringsblankett bilaga x*)
Ligger mittemot Jan Karlsgårds friluftsmuseum vid Postvägen.

Ett litet torp om 1 rum och kök i liggande timmer från 1917 som sekundärt byggts till mot öster och förhöjts med en vindsvåning ca 1939. På tomten finns också en ladugård och ett uthus som möjligen är äldst och flyttat till tomten.

Kod Gunnebro (Fastighet 2:74, Kastelholm,
29 *byggnadsinventeringsblankett bilaga x*)
Ligger vid gamla postvägen.

Gunnebro utgör en del av ett tidigare större torp under Kastelholms kungsgård med namnet Österåker. Gården omfattar ett bostadshus som är ett tidigare torp. Till samma miljö hör en ladugård i två våningar som efter styckningen år 1974 hör till fastigheten Österåker 2:151. Ett mycket väl bevarad, tidstypiskt bostadshus i tämligen opåverkad närmiljö. Ladugårdsomgivningen har dock vuxit igen efter att jordbruksverk-samheten upphörde.

Kod Broberg (Fastighet 2:2 i Kastelholm, privat
30 ägo)
Ligger indragen på en kulle söder om kurvan
Jan Karlsgården – Tosarby.
En enkelstuga i ursprungligt skick som
tidigare hörde som backstuga under
Kastelholms gård. Huset flyttades till platsen
1913. (på 1870-talet?)

Kod Butiksbyggnaden Hörnet (Fastighet 2:29,
31 Kastelholm, privat ägo)
Vid vägskalet Postvägen-Tosarbyvägen

Kod **Kila-torpet** (Fastighet 2:2, Berg, privat ägo)
44

Invid avtaget mot Slottet från landsvägen,
väster om vägskalet.
Den idag rödbeklädda fasaden döljer en
stocktimrad liten byggnad, en f.d. backstuga.
Huset bredvid har fungerat som bönehus.

Kod 48 Kila-torpet (Fastighet 2:18, Berg, privat ägo)
Invid avtaget mot Slottet från landsvägen, öster om vägskelet.

Kod 52 Klinten (Fastighet 2:15, Kastelholm, privat ägo)
Utmed vägen till slottet, före avtaget till Kungsgården.
Huset är en f.d. backstuga, en liten rödmyllad enkelstuga, troligen från andra hälften av 1800-talet. Torpet hörde tidigare under Kungsgården.

Kod 55 Fredriksberg (Fastighet 2:11, Kastelholm, privat ägo)
På vägkrönet mitt emot Kungsgårdsallén.
Mangårdsbyggnaden vid Fredriksberg är enligt uppgift från 1870, men huset är möjligen äldre. På platsen där huset står fanns i början av 1800-talet en handelsbod, som drevs av ryssen Markov. Fredriksbergs manbyggnad har en ovanlig planlösning och kan möjligen ha ett samband med handelsboden.

Kod 71 Skutviken (Fastighet Ängsviken 1:160, Kastelholm, *byggnadsinventeringsblankett bilaga x*)
Ligger vid vägen till Stornäset

Gården Skutviken är en av de få före detta torp inom Kastelholms kungsgård som kontinuerligt bebotts och än i dag brukas på traditionellt sätt och där en del av de äldre byggnaderna från 1800- och 1900-talet finns kvar och i ursprungligt skick. Gården omfattar bostadshus, ladugård, gamla torpet, bastu och traktorgarage. Gårdsmiljön med sitt byggnadsbestånd, trädgård, åkrar och beteshagar är av utomordentligt kulturhistoriskt och bevarandevärde.

Gamla torpet

Kod 93 Fagerkulla (Fastighet 3:3 i Tosarby, privat ägo)
Vid vägen genom Tosarby.

Ett f.d. torp, troligen uppfört i mitten av 1800-talet.

Kod 117 Dyrbacka (Fastighet 4:6 i Tosarby, privat ägo)
Vid avtaget mot Högbolstad.

Ett f.d. torp från 1893. Huset är gulmålat och utsmyckat med många snickeridetalljer; profilerade foderbräden ovanför fönstren, veranda med tätt spröjsade fönster och tandad list längs takfoten. Finsnickerare Sundman byggde huset.

Jan Karlsgårdens friluftsmuseum (landskapets ägo)
Ett större område söder om slottet.

Jan Karlsgården är ett landskapsägt friluftsmuseum som innehåller exempel på åländsk allmogebebyggelse, huvudsakligen från 1700- och 1800-talen. Museet grundades på 1930-talet och består av byggnader som flyttats hit från olika platser runt om på Åland. Gårdskomplexet har fått sitt namn av mangårdsbyggnaden, som kommer från Jan Karls i Bamböle, Finström. Jan Karlsgården är uppbyggd som en typisk åländsk gård från andra hälften av 1800-talet och är indelad i en mangård

med boningshus, lillstuga, parbod, loftbod, och stolphärbre, samt en fägård med stall, fähus, oxstall och färhus. Rian, bastun och smedjan är placerade längre bort från mangården. Kvarnar har varit ett typiskt drag för den åländska landsbygden. I Jan Karlsgården finns två väderkvarnar, skvaltkvarn, sågkvarn och holkkvarn. Här finns också en pressbod, där huvudsakligen ylletyger pressades och valkades. Båtsmanstorpet påminner om tiderna före 1809 då en båtsman till den svenska kronan skulle utrustas och avlönas av en rote, bestående av fyra bondgårdar. Vid sjön ligger sjöbod och fiskehus.

Inom området vid stranden finns synliga grunder efter de proviantbyggnader som ryska militären lät uppföra 1809. En proviantinspektör bodde på den plats där Jan Karlsgårdens fähus nu står.

3.4 Fornminnen

Under sommaren 2010 inventerade museibyrån hela planområdet och dokumenterade 357 olika objekt av intresse. De registrerade fornlämningarna, totalt 37 på landet och två maritima objekt i Slottsundet, är följande:

<i>Kod</i>	
Su1.1	Höggravfält/husgrund från yngre järnålder. Antal anläggningar 62 + en husgrund. Omedelbart nordväst om gravfältet finns såväl järnålders som sentida husgrunder.
Su1.5	Lämningen består av ett 70 m långt fossilt vägavsnitt som har utgjort en del av den tidigtmoderna postvägen genom Åland, bestående av en 6 – 10 m bredd och 0,5 m hög jordvall
Su1.2	Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 7. Gravfältet skadat av landsvägen.
Su1.4	Husgrund från sentid. Antal anläggningar 1. Fem vallar i nordöstlig, sydvästlig och västlig riktning, gjort av stenar (kantiga och runda, 0,1-0,75 m diameter) och jord. I mitten, på hållberget, det finns en ca 2,5 m diameter hästskoformat område utan sten.
Su7.4	Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 77. Skadat av ägovägen som löper genom gravfältet.
Su12.1	Rösen från bronsålder. Antal anläggningar 2. Anläggningarna skadade. Största anläggning har en diameter på 16 m.
Su12.2	En röse och en stensättning från bronsålder. Anläggningarna skadade. Röset är försett med brätte och har en diameter på 8 m.
Su12.3	Från yngre järnålder. Antal anläggningar 12.
Su12.4	Husgrunder/Skärvstensrösen från yngre järnålder/medeltid. Intressant komplex med anslutning till höggravfälten 12.3 och 12.5.
Su12.5	Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 58. Några anläggningar skadade. Söder om gravfältet finns tre sentida husgrunder.
Su12.7	Höggravfält/husgrunder från yngre järnålder. Antal anläggningar 173 / 3. Gravfältet totalundersökt och återställt 1962-67. Gravfältet har varit i användning ca 600-1050. Naturskönt beläget vid den forna farleden mot de inre delarna av Sund.
Su12.8	Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 5.
Su12.9	Husgrunder från yngre järnålder/medeltid. Antal anläggningar ca 9. Intressant läge i anslutning till gravfältet 12.12.
Su12.10	Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 39. På backkrönet norr om gravfältet finns lämningar efter sentida bebyggelse.
Su12.11	Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 31. Utsatt läge intill bebyggelse och

vägar.

- Su12.12 Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 116. Gravfältet är fördelat på två grupper med ett avstånd emellan på 30 m. Den södra gruppen är svårt skadad av sandtäkt.
- Su12.14 Höggravfält/husgrunder från yngre järnålder/medeltid. Antal anläggningar 37 / 4. Gravfältet totalundersökt och återställt åren 1950, 1961, 1963-65 och 1967. Två treuddar fanns bland anläggningarna. I gravfältets södra del löper en öst-västlig orienterad jordvall, ca 20 m lång. I västra delarna av gravfältet har ett kulturlager från 1400-talet påträffats. Vetenskapligt värdefullt. Naturskönt beläget vid den forna farleden mot Sund och östra Saltvik.
- Su12.15 Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 8.
- Su12.18 Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 17. Intressant läge i förhållande till gravfältet på Stenhagen 12.14.
- Su12.20 Domarring. Antal anläggningar 1. Anläggningens datering är osäker. Den består av elva kraftiga stenblock, ställda i en oregelbunden krets med en diameter på 5,5 – 6,5 m.
- Su12.21 Ristning. Antal anläggningar 1. Ristningen är en kopia av Wenniristningen på kalkstenkorset i Sunds kyrka. Enligt runologen Ivar Lindqvist i Lund har kopian troligen utförts av Sveriges första riksantikvarie Johannes Bure som 1622 vistades tillsammans med drottningen och hovet vid Kastelholms slott i väntan på kung Gustav II Adolf.
- Su12.22 Ristning. Antal anläggningar 1. Ristningen utgörs av ett inhugget solur och året 1826.
- Su12.23 Kastelholms slott med omgivningen. Området kring slottet inrymmer en stor mängd synliga och osynliga fornlämningar. På slottsholmen som söderut avgränsas av spåren efter den yttre och den inre vallgraven finns spår efter yttre förskansningar i vatten och på land samt omgivande ekonomibyggnader tillhörande ladugården (senare kungsgården). Vid stranden söder om Jan Karlsgården syns stengrunderna efter tre proviantmagasin uppförda på 1810-talet och 1842 förflyttade till Bomarsund. Även norr om slottundet finns numera icke synliga byggnadslämningar tillhörande bl.a. slottets ladugård, proviantmagasin, posthus och fängelse. (se också 3.3 kultur- och byggnadshistoriskt intressanta objekt och miljöer)
- Su12.24 Boplats från järnålder/sentid. Antal anläggningar 1. Området lokaliserades 1982 i samband med provundersökningar inför golfbygge. Två sentida husgrunder finns på området.
- Su12.25 Boplatsoområde från äldre/yngre järnålder. Antal anläggningar 1. Vid fosfatundersökningar 1984 och provundersökningar 1985 inför golfbygge framkom kulturlager, byggnadslämningar och årderspår.
- Su12.27 Ryska magasingrunder från sentid. Antal anläggningar 3. Grunderna kan härledas till 1824.
- Su12.28 Stensättning från järnålder. Antal anläggningar 1. Avlång stensättning i ett stenvarv, troligen utrasad. Tre stenar i väst-nordväst är eventuellt utrasade kantstenar.
- Su12.29 Stensättning från järnålder. Antal anläggningar 1. Svagt tydlig stensättning i liten sänka på hållberget. Packstenen 0,1-0,3 m lagda i en svag triangel.
- Su12.30 Höggravfält från järnålder – yngre järnålder. !7 st. Gravar.

- Su12.31 Rester av en tegellada.
- Su24.1 Röse från bronsålder. Antal anläggningar 1. Anläggningen skadad av stentäkt och plundring. Diameter 24 m. År 1894 påträffades här ett bronssvärd och en bronsdolk från den ursprungliga gravanläggningen. Anläggningen finns omnämnd 1674 i de rannsakingar efter antikviteter som då hölls i Sunds socken.
- Su24.2 Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 76. Gravarna ligger i grupper och är åtskilda av låga bergklackar. Gravfältet skadat av odling i västra delen. 1859-60 gjordes en mindre undersökning. 1956 undersöktes tolv anläggningar i södra delen.
- Su24.3 Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 7. Gravfältet skadat av odling.
- Su26.6 Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 24. Utsatt läge. Fyra anläggningar undersökta 1906. Endast fyra anläggningar återstå, de övriga har förstörts vid byggnation.
- Su26.7 Höggravfält från yngre järnålder. Antal anläggningar 17. Utsatt läge vid vägen. Gravfältet delvis skadat. Två anläggningar undersökta 1934.
- Su26.18 Rösegravfält från äldre järnålder. Antal anläggningar ca 5. Utsatt läge intill landsvägen. Delar av gravfältet har förstörts av denna.
- Su26.24 Röse från bronsålder/äldre järnålder. Antal anläggningar 1. Flackt röse, ca 8 m i diameter av grovt ojämnt stenmaterial och med oregelbunden fyllning, antydning till kantkedja. Starkt övervuxen med mossor, i anläggningens centrum växer en mindre tall.
- M1
Su412.1 Vrakresterna. Härrör från en båt ca 10 m långt och 4 m brett.
- M1
Su412.3 Vrakresterna. Består av ett klinktbyggt skrov med en uppskattad längd av ca 26 m.

3.5 Befolkning och bosättning

Situationen år 1994:

I de byar som ingår i inventeringsområdet i det tidigare förslaget, nämligen Kulla, Gesterby, Berg, Sundby, Kastelholm och Tosarby, bodde sammanlagt 280 personer (mantalsskrivna per den 1.1.1992). Ett fåtal av dessa bor utanför planområdet.

Situationen år 2010:

I slutet av 2010 bodde på samma område 297 personer. När Kulla och Gesterby som inte är med i uppdateringen av delgeneralplanen lämnas bort, blir invånarantalet på planområdet 31.12.2010 totalt 228 personer.

Den fasta bosättningen finns dels i de gamla bykärnorna, dels i större eller mindre koncentrationer längs nya och gamla landsvägen. Det största tätbebyggelseområdet är Sundby bostadsområde men ett nytt bostadsområde håller på att växa upp på ett detaljplanerat område i anslutning till Tosarby befintlig bebyggelse.

Fritidsbebyggelse finns insprängd i den permanenta bosättningen i Tosarby, vid Kyrksundet och vid gamla postvägen väster om slottet. Denna fritidsbebyggelse består i stor utsträckning av gamla torp och backstugor. Fritidsbebyggelsen längs stränderna är av mindre omfattning.

3.6 Arbetsplatser och service

Statistiska uppgifter om näringslivsstrukturen inom planområdet finns inte att tillgå. Enligt inventeringar/intervjuer finns för närvarande totalt närmare 50 heltidsarbetsplatser och drygt 50 säsongarbetsplatser (3-6 månader per år).

Arbetsplatserna fördelar sig på branscher enligt följande:

Bransch	Helår/heltid	Säsong
Turism	13	25
Privat service	4	
Offentlig sektor	30	
Jordbruk	2	
Summa	49	25

Av sammanlagt 49 helårs- och heltidsarbetsplatser står den offentliga sektorn, dvs landskapet och kommunen drygt 60 %. Landskapsregeringen är den överlägset största arbetsgivaren i området, med 16 heltidsanställda vid platskontoret i Kastelholm och 29 säsongarbetsplatser. Kommunen har 14 heltidstjänster vid daghemmet i Tosarby år 2021.

Kulturbyråns anställda med Kastelholm som arbetsort är totalt 6 heltidsanställda. Ålands museum har 1, Utbildnings- och kulturavdelningens allmänna byrå 1 och Fastighetsverket 8 heltidsanställda år 2021. Vid golfbanan är antalet säsonganställda ca 25 personer.

Heltidsjordbrukare som bor på området finns 2. Ytterligare finns 9 jordbrukare som odlar mark på området men bor annanstans.

Serviceutbudet inom området består av:

- daghem för hela kommunen (52 platser)
- jordbruks- och vägunderhållsentreprenör
- byggnadsentreprenör
- maskinservice
- måleri
- taxi
- slottsmuseum
- friluftsmuseum
- fängelsemuseum
- informationskontor (sommartid)
- souvenirbutik/hantverksbodas (maj – sept.)
- restaurang med försäljning av lokala matprodukter
- gästhem, 44 bäddar, sommarsäsong
- stugby, 6 lägenheter, sommarsäsong
- uthyrningsstugor, 2 + 3 stugor, sommarsäsong

3.7 Teknisk försörjning

3.7.1 Vattenförsörjning

Bruksvatten distribueras inom området av Västra Sunds Vatten, som köper sitt råvatten från Bocknäs vatten, dvs Lavsböle och Åsgårda träsk samt Norra och Södra Långsjön i Saltvik. Vattenbolaget levererar vatten till så gott som hela södra Sund och har cirka 280 abonnenter. Eftersom Bocknäs vattens ledningsnät är hopkopplat med Ålands Vatten är vattentillgången tillräcklig.

3.7.2 *Avloppsvattenhantering*

Situation år 1993:

Sundby bostadsområden samt några byggnader utanför planområdet, sammanlagt 40 hushåll, var anslutna till kommunens reningsverk vid Stenbro med Kökshavet som recipient. För anläggningar på Kastelholms fornminnesområde, främst Jan Karlsgårdens vårdshus, byggde landskapet ett reningsverk nedanför Jan Karlsgården vid Slottssundet år 1981. Efter ett haveri år 1989 byggdes hela reningsverket om, dock inom den befintliga byggnaden. Det nya reningsverket togs i bruk sommaren 1990. Reningsverket är biologiskt-kemiskt. På grund av den kraftiga skillnaden i belastning sommar- och vintertid i Kastelholm, hade verket byggts med två reningslinjer med varsin biorotor. Reningsverket har efter ombyggnaden kapacitet för ca 500 personers avloppsvatten (500 PE = personekvivalenter). Till reningsverket har efter 1992 kopplats Tosarby daghem (beräknat till högst 20 PE), fångvårdsverkets anläggning på Kastelholms kungsgård samt restaurangen och servicehuset på Ålands Golfklubbs golfbana (beräknade till 80 PE vardera). Den sk Ribackaanläggningen (platskontorets kansli-, lager- etc utrymmen) förses i första byggnadsskedet med slutan avloppstank.

Situationen 2012:

Sunds kommun är med i Norra Ålands Avloppsvatten Ab och avloppsvattnet leds via en överföringsledning till Mariehamns reningsverk Lotsbro.

Kommunen och landskapsregeringen har genom ett avtal i början av 2009 överenskommit, att kommunen också tar emot allt avloppsvatten från landskapets anläggningar i Kastelholm och vattnet överförs till Lotsbroverket. Pumpstationer och samlingsledningar övergick i kommunens ägo och kommunen har tagit över skötseln och underhållet av dem.

3.7.3 *Elförsörjning*

Över Stornäset, söder om kungsgården, norr om Tjudnäs träsk, går en 45 kV luftledning som anlades i början av 1980-talet. Lokala distributionsledningar (10 kV) har lagts som jordkabelledningar i slottets närmiljö.

3.7.4 *Vägnätet*

Området genomskärs av landsväg nr 2 från Mariehamn till Prästö. Norr och öster om vägen ligger Sundby bostadsområden, söder och väster om vägen finns den lokala servicen samt museiområdena. Gamla postvägen genom området har landsvägsstatus från Kilavägsområdet i väster fram till korsningen vid Brobacka/gamla butiken. Resten av postvägen genom Tosarby är bygdeväg. Kungsgårdsallén och vägen till Skutvik samt vägen genom Berg till Gesterby är kommunalvägar.

3.8 **Markägförhållanden**

Av planområdets areal om cirka 1015 ha är 62 % eller cirka 628 ha i landskapets ägo. Cirka 216 ha av landskapets mark är utarrenderad. Största delen av den utarrenderade marken, 180 ha, är upplåten för golfverksamhet. En mindre del är utarrenderad för jordbruk, 36,7 ha och en del är fredad (naturresevat 76 ha, skyddsområde för fornlämningar 10 ha).

Kommunen äger ca 4,5 ha, nämligen Tosarby skoltomt 0,87 ha och Stenhaga radhustomt 0,99 ha i Kastelholm samt 2,7 ha på Sundby bostadsområde (radhustomter, väg- och parkområden).

I privat ägo är totalt 382,5 ha som fördelas mellan 182 fastigheter.

Dessa fastigheter fördelas på byarna enligt följande:

Kastelholm	101
Tosarby	42
Sundby	35
Lappböle	3
Gesterby	1 (omfattar endast fastighet Södergårdan 2:2, som omringas av Sundby by och är totalt 0,38 ha)

6 DELGENERALPLAN

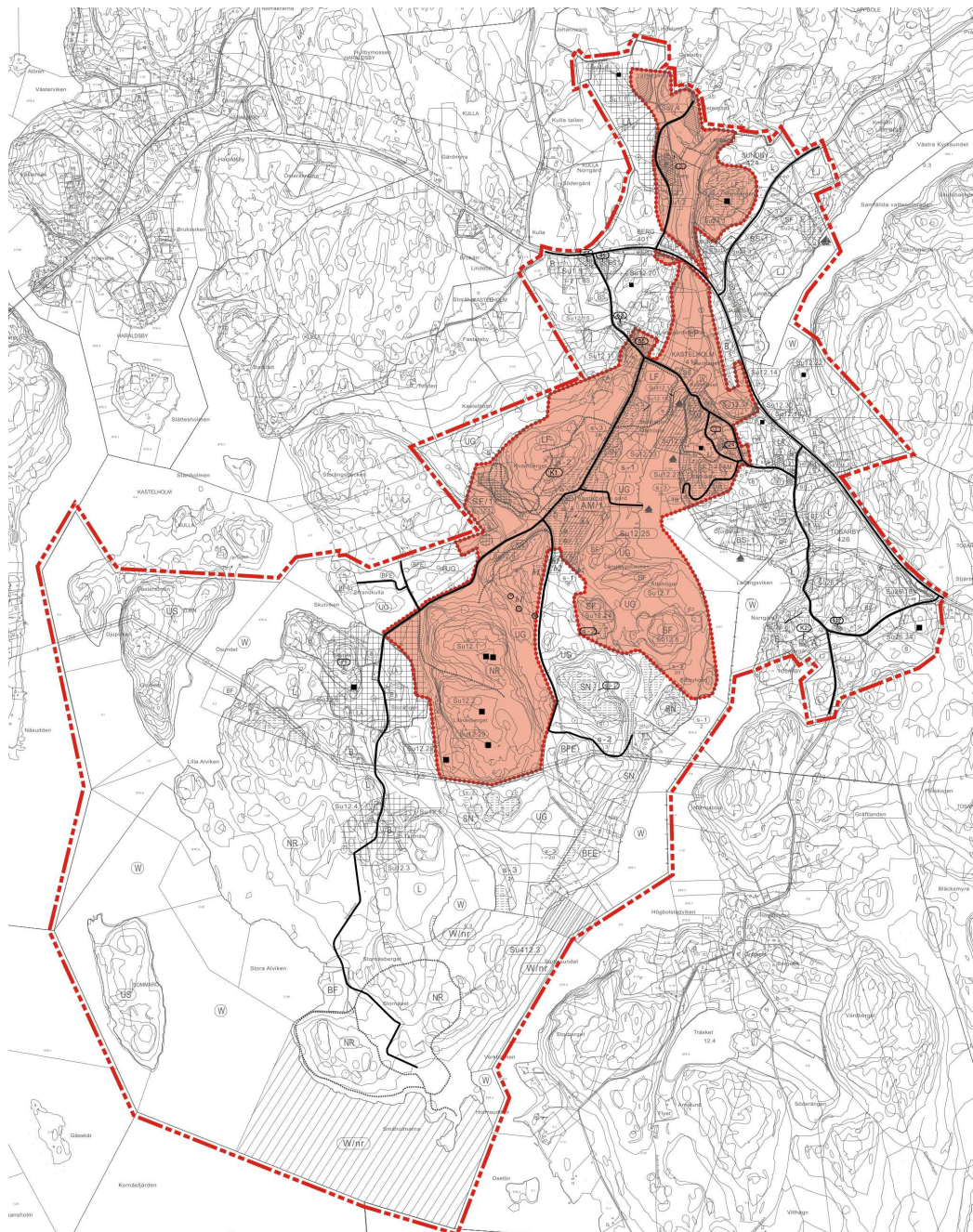
6.1 Den totala markanvändningen i delgeneralplanen är följande

	Ha	% av planområdets landareal
Bostadsområden totalt	195,24	18,0
4. Område för bostadsändamål B	45,14	
5. Småhusdominerat område BS	30,04	
6. Småhusdominerat område BS-1	57,05	
7. Områden för härbärgeringsrörelse BT	29,70	
8. Område för fritidsbebyggelse BF	6,39	
9. Område för småhus och fritidshus BFE	26,93	
Områden för allmänna byggnader	27,98	2,4
10. Museibyggnader AM	25,55	
11. Byggnader för offentlig service och förvaltning A	2,43	
Områden för handel	7,19	0,7
12. Handel och service HF	4,89	
13. Handel och bostäder HB	2,30	
Fornminnesområden SF, SF/1	31,31	2,8
Jordbruksområden totalt	321,63	30,4
14. Jord- och skogsbruksdominerat område L	169,04	
15. Jordbruksområde LJ	35,97	
16. Landskapsmässigt värdefullt åkerområde LÅ	36,07	
17. Jord- och skogsbruksdominerat område med särskilda fornminnes- och kulturhistoriska värden LF	80,55	
Skyddad natur	246,03	22,7
18. Naturreservat NR	232,64	
19. Naturskyddsområden SN	13,39	
Golfområden UG	183,81	17,0
Strövområden US	62,31	5,7
Skyddsgrönområden EP	4,04	0,3
Planområdets landareal sammanlagt	1079,54	100
	Ha	% av hela planområdet
Vattenområden totalt	406,84	15,33
20. Varav skyddat vatten (hör till NR och SF-områden)	88,43	
Planområdets land och vatten sammanlagt	1486,38	

6.2 Markanvändning i detalj

6.2.0 Landskapshistoriskt referensområde

Planområdets unika karaktär har beskrivits under rubriken 2. Planområdet (sida 5). Med tanke på kulturlandskapets värde har i delgeneralplanen anvisats *Landskapshistoriskt referensområde* som i framtiden behandlas som en helhet och tjänar som förebild för traditionell vård av odlings- och kulturlandskap. Inom området finns områdesreservationer av olika slag: naturreservat (NR), naturskyddsområden (SN), fornminnesområden (SF), golfområdet (UG), områden för musei- och allmänna byggnader (A, AM), jord- och skogsbruksdominerade områden (LF) och områden för boende och härbärgering (BS, BT). Detta område är synnerligen känsligt för nybyggnation och andra ändringar i miljön och därför ska kulturbyråns utlåtande inhämtas innan bygglov inom området beviljas och vara vägledande.

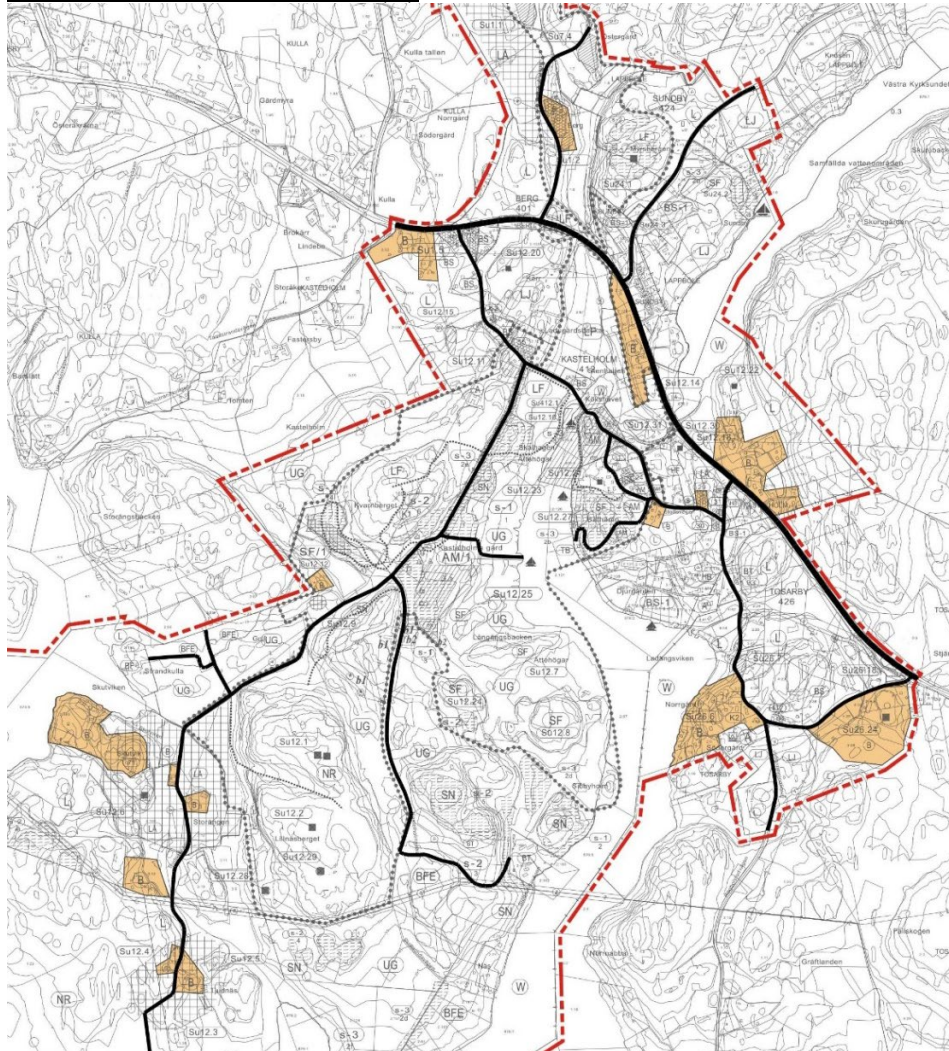

Landskapshistoriskt referensområde. Arealen totalt ca 280 ha.

6.21 Bostadsområden (B, BS, BS-1, BFE, BF, BT)

I delgeneralplanen finns sex olika typer av områden för bostadsbebyggelse, varav tre är för stadigvarande boende, ett för fritidsboende, ett för inkvarteringsverksamhet och ett område där både fritidshus och stadigvarande boende är tillåtna.

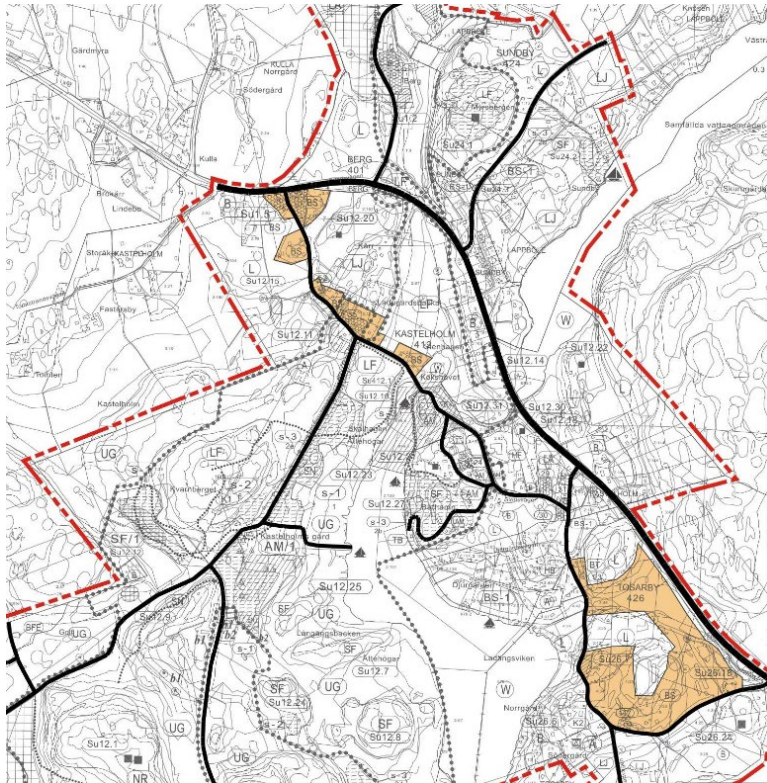
Område för bostadsändamål (B)

Dessa områden består av områden som är bebyggda utan detaljplan och får inte väsentligt förtätas för att bibehålla deras landsbygdsliknande karaktär. De omfattar både områden där möjligheterna att stycka nya tomter inte mera finns och områden där förtätning av bebyggelse inte är önskvärd pga. annan markanvändning. Eventuella ny-, om- och tillbyggnader ska anpassas till den lokala byggnadstraditionen och tomtstorleken ska vara minst 2000 m².

Småhusdominerat bostadsområde (BS)

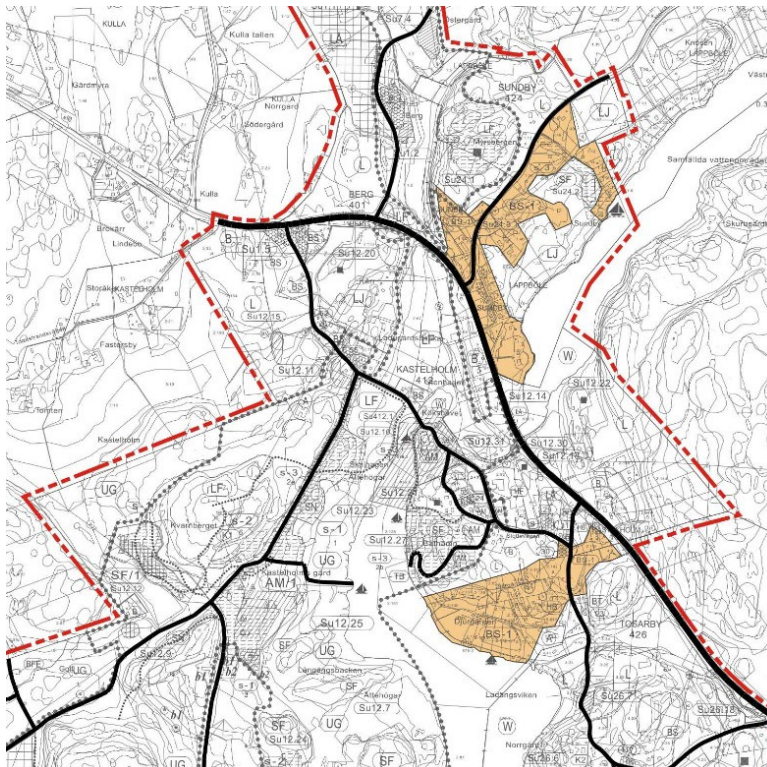
Dessa områden omfattar glesbebyggda bostadsområden som kan förtätas utan en detaljplan med beaktande av plan- och bygglagens bestämmelser. Ny-, om- och tillbyggnader ska anpassas till den lokala byggnadstraditionen i området. Byggnadernas fasadmateriell och färgsättning ska vara sådant att de väl underordnar sig i landskapsbilden.

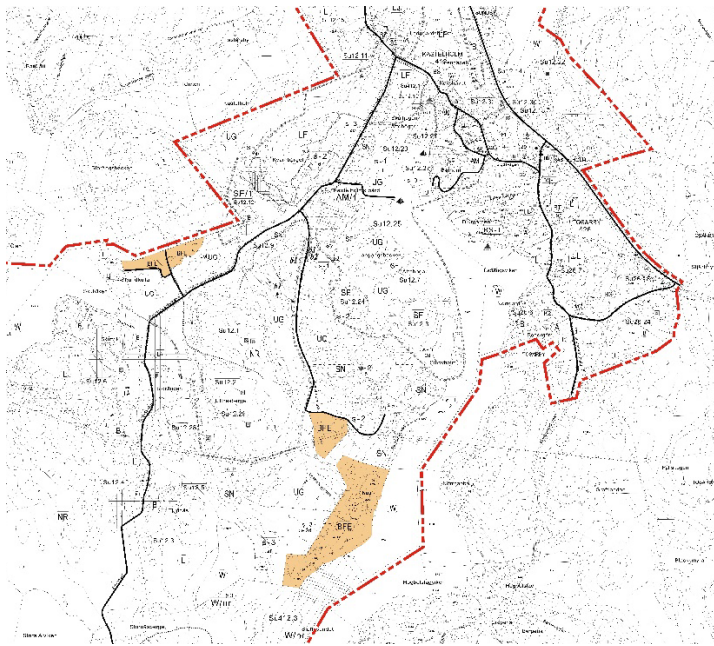
Småhusdominerade områden BS

Småhusdominerat bostadsområde där bebyggelse skall basera sig på detaljplan (BS-1)

Dessa områden ska detaljplaneras innan byggnadslov får beviljas. I detaljplanen ska också tillräckliga grönområden för bostadsområdets gemensamma behov reserveras. Befintliga bostadshus som ligger inom området får dock byggas till och kompletteras med ekonomibyggnader.

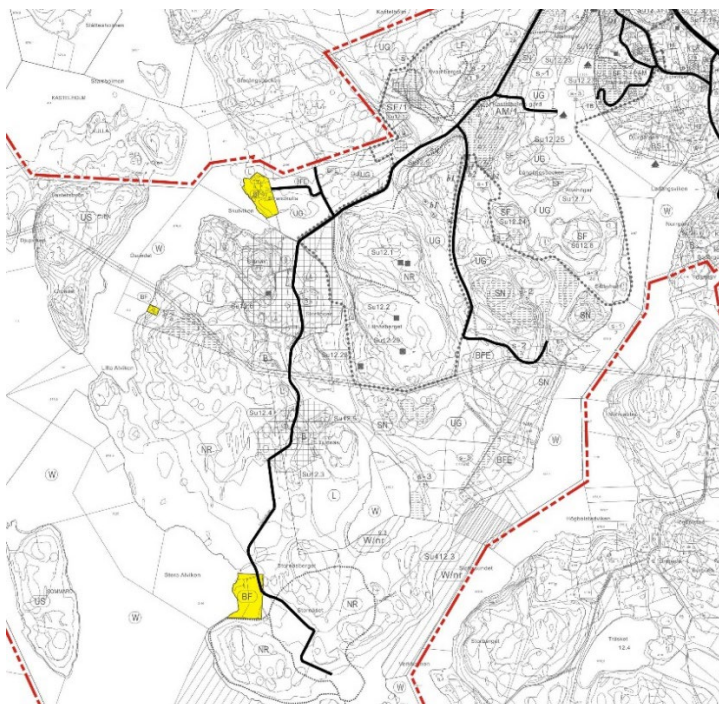

Område för småhus och fritidshus (BFE)

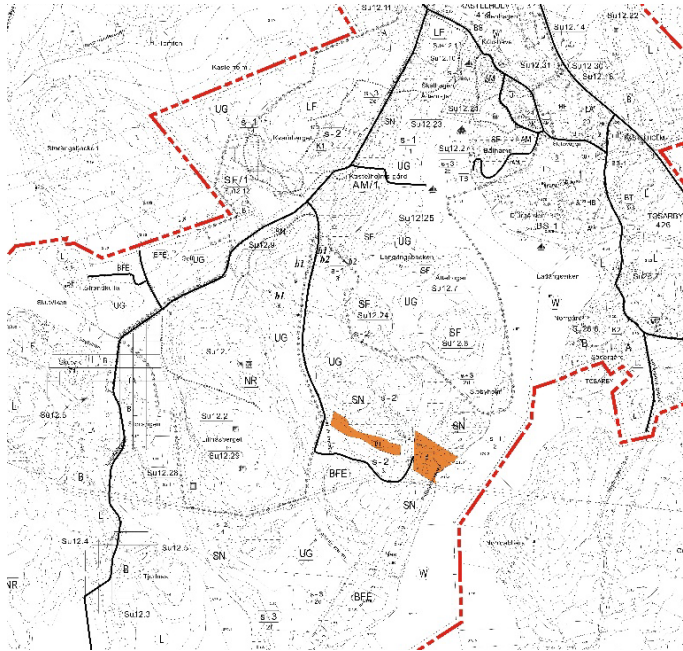
I planen finns tre områden med beteckningen BFE. Det största av dem ligger vid Slottssundets västra strand och omfattar både obebyggda fastigheter, sommarstugor och egnahemshus. Det andra ligger i bergsslutningen, i närheten av det största området. Det tredje området ligger vid planområdets västra gräns, bakom golfområdet. Nya byggnader ska vara småskaliga och anpassas till omgivningen och deras formspråk och färgsättning sådant att de väl underordnar sig i landskapsbilden. På området som gränsar till vattnet ska kommunens byggnadsordning beaktas angående byggnadernas placering i förhållande till stranden. För bygg- och andra exploateringsprojekt inom de delar av området som angränsar till natura 2000-områden och naturreservatet eller kan ha påverkan på dem bör skilt ansökas om tillstånd från landskapsregeringen.

Område för fritidsbostäder (BF)

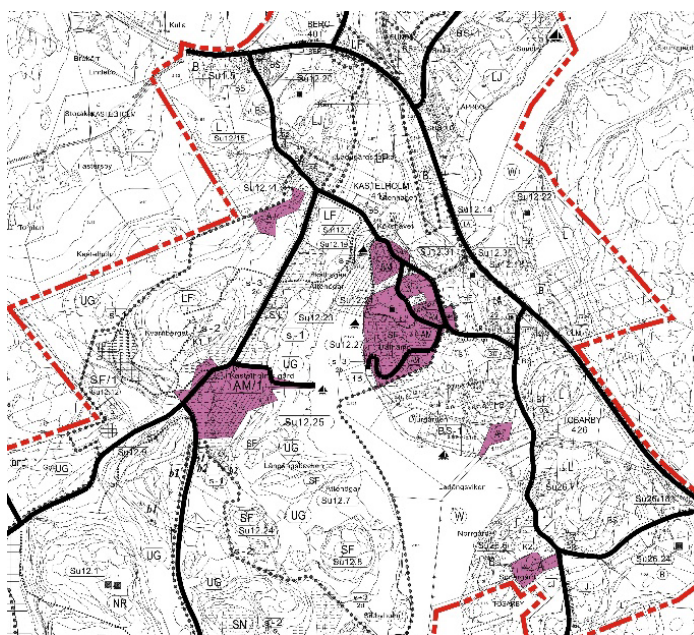
I planen finns två fritidsområden. Båda är bebyggda men pga. tomtstorlekar finns det förutsättningar att stycka några nya tomter. De ska dock vara minst 2000 m² och strandlinjens längd minst 50 m.

Område för härbärgeringsrörelse (BT)

I planen finns två BT-områden. Det ena vid Slottsundet är detaljplanerat och färdigt bebyggt omfattande radhus som används både för uthyrning och permanent boende. Det andra området som ligger i nära anslutning till det färdigt bebyggt BT-området är en ganska smal, ca 345 m lång sluttning mellan golfbanan och naturskyddsområdet. Det kan detaljplaneras för ca. 15 – 20 separata villor beroende på byggnadernas storlek.

6.22 Områden för allmänna byggnader (A, AM)

I planen reserveras inte nya områden för allmänna byggnader utan alla är befintliga och bebyggda. Områdena räcker bra för behovet eftersom i delgeneralplanen

förbjuds det inte att bygga till på dessa områden.

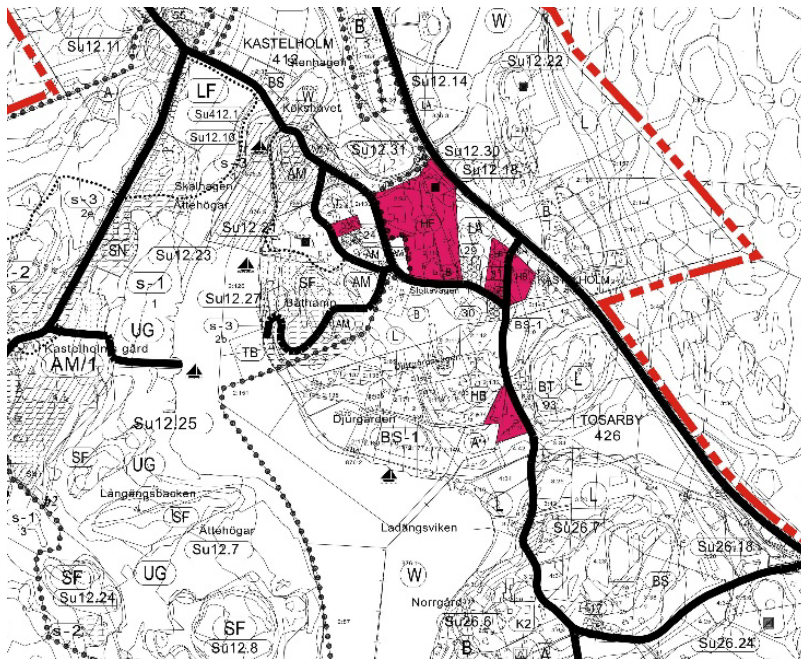
Områdena för allmänna byggnader (A) är följande:

- Kommunens daghem i Tosarby på fastigheten 3:4
- Ribacka, kulturbyråns kontors- och lagerbyggnader på ett outbrutet område av fastigheten 1:29 vid Kungsgårdsallén.

Områdena för museibyggnader (AM) är följande:

- Kastelholms slott (fastighet 882-2)
- Fastigheterna 882-1, 882-3, 1:35 på västra sidan av Postvägen (omfattar bl.a. Jan Karlsgårdens friluftsmuseum och gästhamnen)
- Fastigheterna 882-1, 2:7, 2:128, 2:130, 2:131 på östra sidan av Postvägen (omfattar bl.a. Vita Björn och museernas parkeringsområde, också s.k. Idas tegnen vid Smakbyn)
- Kungsgård med flera ekonomibyggnader vid Kungsgårdsallén (del av fastigheten 1:29)
- Tosarby stenhus på fastigheten 1:15, också del av fastigheten 2:0.
- Berg vid Gesterbyvägen (fastigheten 1:1, del av 1:7)

6.23 Områden för kombinerade handel, service och boende (HF, HB)

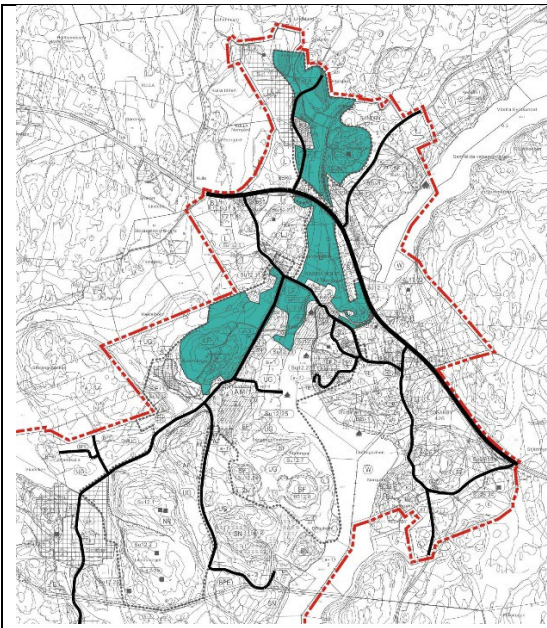
De i delgeneralplanen anvisade områdena för handel som också omfattar service (HF) är befintliga. Nya områden har inte anvisats, eftersom behovet inte har konstaterats och på de nuvarande områdena finns utrymme att utvidga de befintliga verksamheterna. Områden för handel och service (HF) är följande:

- Restaurangstomten bredvid Vita Björn vid gamla Postvägen
- Smakbyns område vid Slottsvägen

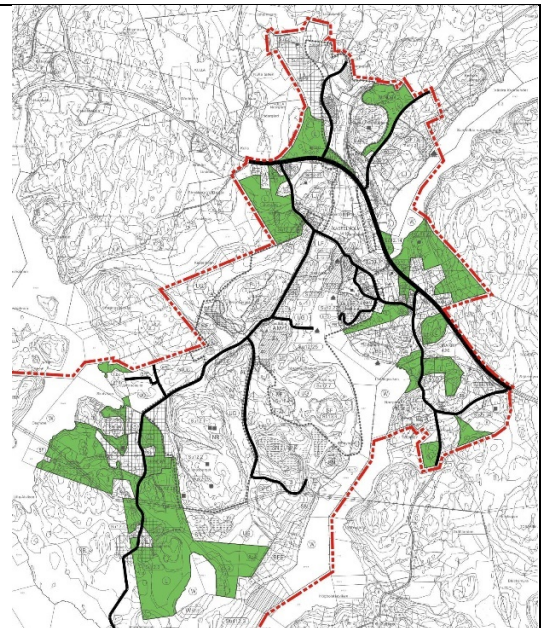
Områden för handel som kan kombineras med boende (HB) omfattar följande fastigheter varav en del redan används för handel, en del är nya markreserveringar:

- Fastigheterna 2:29, 2:40, 2:108 och delar av 2:151 vid vägskalet Tosarbyvägen -Landsvägen 2. Fastigheten 2:108 har länge varit en handelstomt. För tillfället finns där konditoriet Baka.
- Fastigheten 2:151 mittemot Baka. Området är för tillfället obebyggd.
- Fastigheterna 11:0 och 11:1 vid Tosarbyvägen nära kommunens daghem. Fastigheterna är för tillfället bebyggda med bostadshus.

6.24 Jordbruksområden (LÅ, LF, LJ, L)

LF

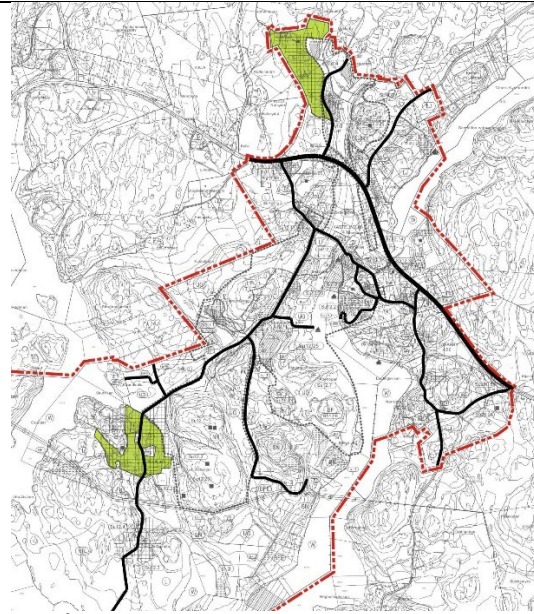
Jord- och skogsbruksområden där det finns många fornminnen och som har både kulturhistoriskt och miljömässigt värde har betecknats med LF. Största delen av dessa områden är i landskapet ägo men några privatägda skiften ingår i området. Områdena ska skötas som jord- och skogsbruksområde. Byggandet är inte förbjudet men inför byggandet och alla andra åtgärder som betyder ingrepp i miljön ska landskapsregeringens kulturbyrås utlåtande inhämtas.

L

Jord- och skogsbruksområden utan något nämnvärt landskapsmässigt värde har betecknats med L. De ska användas i första hand för jord- och skogsbruk men byggandet är också tillåtet. Ny-, om- och tillbyggnader ska anpassas till den lokala byggnadstraditionen med träfasader.

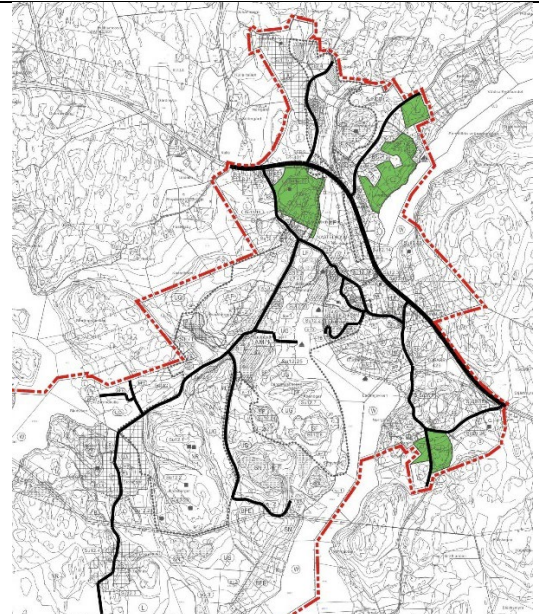

LF-område i norra Berg.

LÅ

Största delen av planområdet omfattar olika jord- och skogsbruksområden. Öppna åkerområden som är värdefulla för Kastelholmområdets kulturlandskap och därför ska bevaras i odlingsbruk eller betas har beteckningen LÅ. Byggandet är inte tillåtet men befintliga byggnader inom området får bevaras.

LJ

Åkerområden som inte har lika stort värde för landskapsbilden har betecknats som LJ-områden. På dessa områden tillåts byggande som hänför sig till jordbruket. Befintliga bostadshus får naturligtvis bevaras och byggas till.

LÅ-område mot Skutviken

LÅ-område mot Lillnäsberget

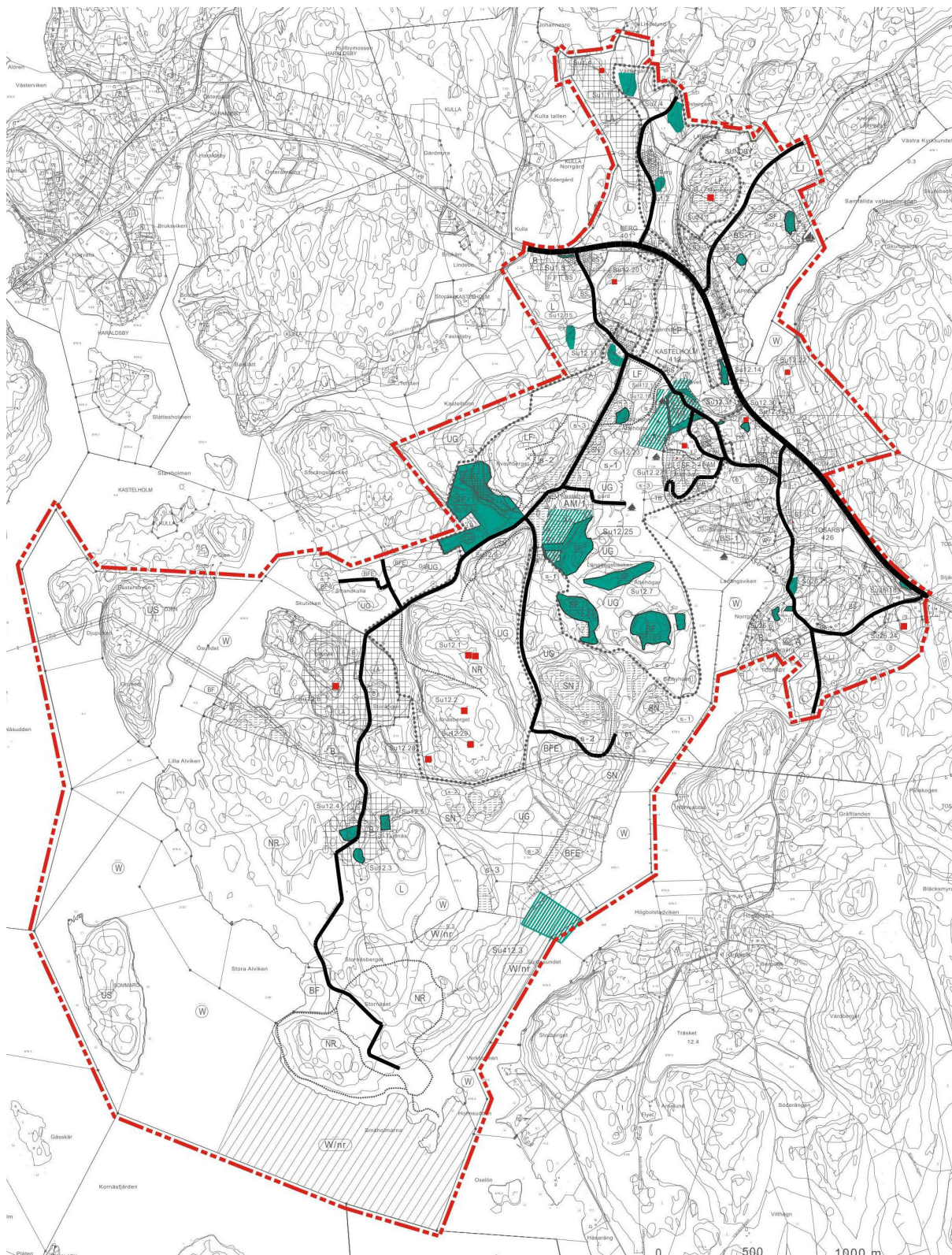
6.25 Fornminnesområden (SF, SF/1)

På planområdet finns rikligt om fornminnen. Alla är fredade enligt LL om fornminnen § 1 och § 2. De har anvisats i kartan med tre olika beteckningar:

1. Som fornminnesområden med beteckningen SF eller SF/1, om fornminnet omfattar ett större markområde där annan markanvändning bortsett från bete inte kommer i fråga. Skillnaden mellan SF- och SF/1 är att gränserna för SF/1-området har fastställts i lantmäteriförrättningen och för SF-områdena av landskapsregeringen (LL om fornminnen 5 §)
2. Som fornminnesobjekt med en svart fyrkant, om det är fråga om enstaka objekt eller om landskapsregeringen inte har fastställt gränser för fornminnen (röse, ristning o.d.).
3. Som linjeraster, om de överlappas av någon annan markanvändning som inte

kan anses skada fornminnen (t.ex. maritima fornminnen, LL om skydd av det maritima kulturarvet 2 §).

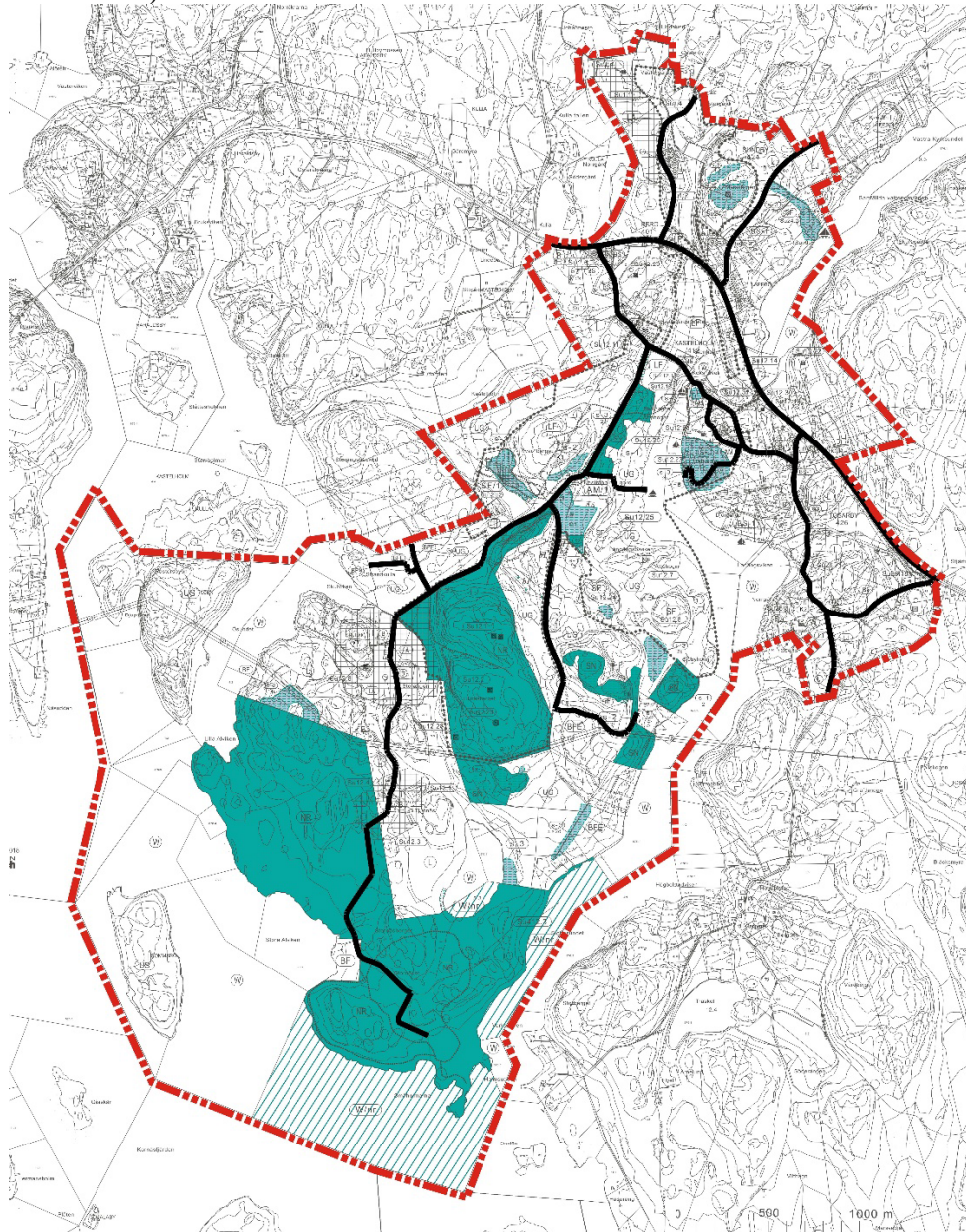
Alla fornminnen är med i fornminnesregistret. Deras registernummer finns med i kartan och fornminnenas typ har beskrivits i planbeskrivningens punkt 3.4 (sida 48).

Fornminnena på planområdet

6.26 Skyddad natur (NR, SN)

Skyddad natur omfattar de inrättade naturreservaten Lillnäsberget och Stornäset (NR), naturskyddsområden (SN) och värdefulla växt-, skogs- och fågelbiotoper (s-1, s-2 och s-3)

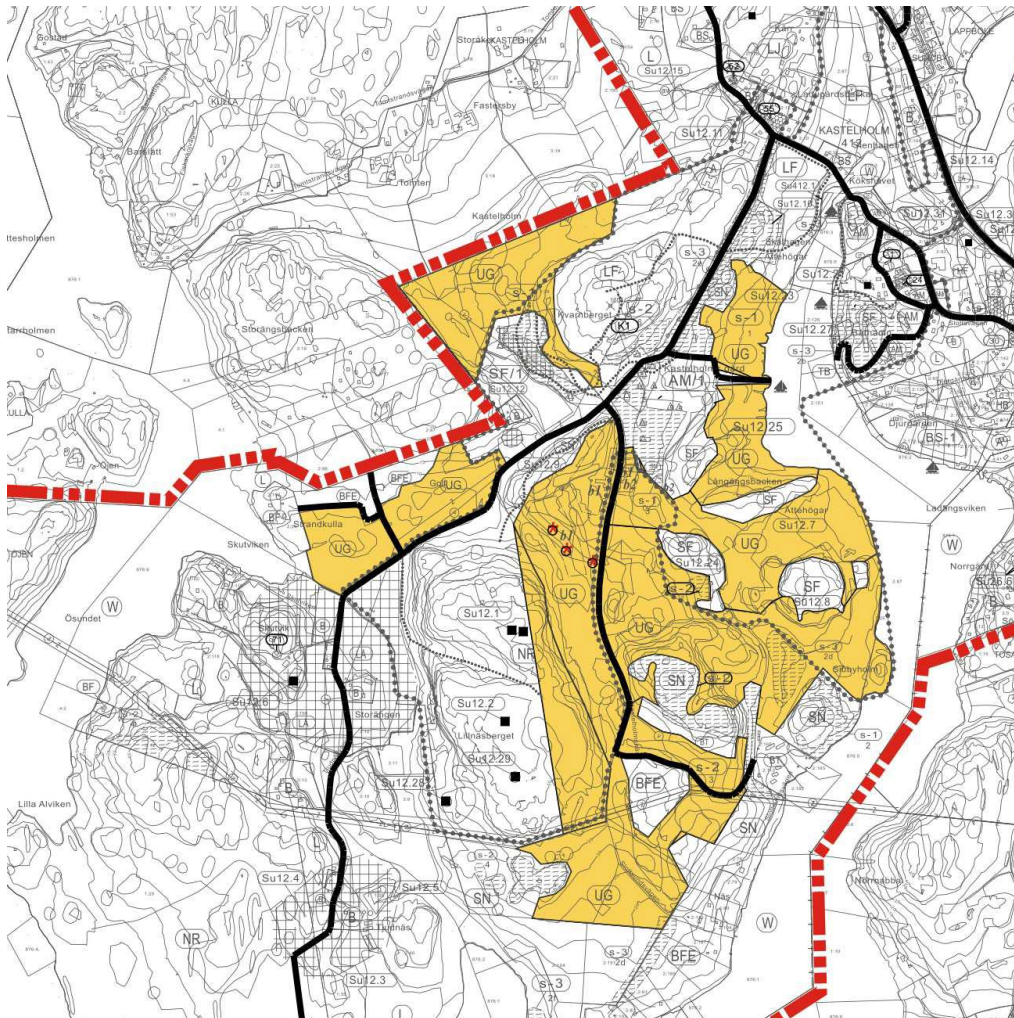
Som skyddade biotoperna har i delgeneralplanen anvisats alla de biotoper som i naturinventeringarna år 2011 och 2019 klassades till skyddsvärda. Biotoperna ligger inom jord- och skogsbruksområden, naturskyddsområden och på golfområdet. Deras skyddat status baserar sig på Landskapsförfattningen om naturvård (16§) och Landskapsförfattning om skogsvård (11§) och ska beaktas i områdenas användning. Alla biotoper har anvisats på kartan med raster som omfattar deras areal och kod med nummer som hänvisar till planbeskrivningen. Växtbiotopernas kod är s-1, skogsbiotopernas s-2 och fågelbiotopernas som alla gäller fladdermöss s-3. Beskrivningen av biotoperna finns i del Basfakta, punkterna 3.13 – 3.15.

Bestämmelserna som gäller naturreservaten (NR) har fastställts i samband med deras inrättande och har därför inte tagits med i delgeneralplanen.

Naturskyddsområdena (SN) omfattar skyddsvärd natur som inte är lika värdefull som i naturreservat men med stöd av PBL 20§ 4.mom bör anvisas som naturskyddsområde. Dessa områden är totalt tre. Två av dem ligger vid Slottssundet och ett i anslutning till Lillnäsbergets naturreservat vid Tjudnäsvägen. Alla är i landskapets ägo. Dessa områden får användas för friluftsliv och rekreation. För detta ändamål tillåts i ringa omfattning byggande av vägförbindelser, skyddsanläggningar och eldstäder. Fällning av trä, grävning, sprängning, utjämning, fyllning eller därmed jämförbar åtgärd som ändrar terrängen och naturförhållanden får inte utföras i större utsträckning än vad parkvården förutsätter. Åtgärder som behövs för att återställa och hävda strandlundar och strandängar är tillåtna.

6.27 Golfområden (UG)

I delgeneralplanen har golfområdets areal inte utvidgats från det nuvarande. Ca 33 % av områdena ligger inom det landskapshistoriska referensområdet som ska bevaras och skyddas med traditionellt underhåll och kontinuerlig vård. Inom området ligger flera fredade fornminnen som begränsar anläggandet av banor men berikar helhetsmiljön.

Bygandet på områdena:

Av golfområdets nuvarande byggnader står klubbhuset och restaurangen utanför referensområdet men förrådsbyggnaderna ligger inom det. Verksamheten är i behov av bl.a. inkvarteringsutrymmen som ska ligga i nära anslutning till banorna. För detta ändamål har i delgeneralplanen anvisats två byggnadsytor (beteckning *bl*). Eftersom båda ligger inom referensområdet gäller på områdena följande bestämmelse: *Del av*

golfområde där inkvarteringsbyggnader som betjänar golfverksamheten får uppföras. Området ligger inom landskapshistoriskt referensområde och kulturbyrån ska godkänna en helhetsplan för byggnadernas placering innan byggnadslov kan beviljas. Byggnaderna skall till stil, proportioner och material anpassas till den lokala byggnadstraditionen och kulturmiljön. I naturinventeringen har tre stora tallar observerats på det ena området och rekommenderats att bevaras. Träden har anvisats i kartan och beaktats i bestämmelsen enligt följande: Träden som har anvisats med beteckningen skall bevaras. Arealerna på b1 -områdena är totalt 4,8 ha och golfklubbens förråd står på det ena området. Det andra området ligger i södra sluttningen mot Lillnäsbergets naturreservat och är obebyggt.

Förutom områden för inkvarteringsbyggnaderna har i planen anvisats två områden för service och dylik verksamhet. Deras arealer är totalt ca 0,88 ha och golfklubbens klubbhus, restaurang och kiosk står på dessa områden. Områdena ligger utanför referensområdet men läget är miljömässigt krävande och därför ska byggnadernas stil, proportioner och placering godkännas av kulturbyrån.

6.28 Strövområden (US)

Hela Sommarö och den landskapsägda delen av Fastersbyön har anvisats som strövområden. De sköts som skogsbruksområde men skogsvårdsåtgärderna ska planeras och genomföras så att områdenas rekreativvärde inte försämras. På områdena får anläggas friluftsleder och rastplatser. Också lätta skyddskojar för tillfälligt övernattning samt dylika mindre konstruktioner är tillåtna eftersom områdena i första hand betjänar besökare som kommer med båt eller kajak.

6.29 Skyddsgrönområden (EP)

Ett område för skyddszon mellan bostadsområden och huvudtrafikleder borde alltid reserveras i markanvändningsplaner. På planområdet sträcker sig många bebyggda bostadstomter ända till huvudvägen och det har inte varit möjligt att reservera mark för skyddszon på dessa ställen. Ett ca 30 m bred zon mellan huvudvägen och bostadsområdena har kunnat anvisas endast på ca 1 km sträcka mellan Tosarbyvägens och huvudvägens vägskaft.

6.30 Vattenområden (W)

Planområdet omfattar totalt 406,84 ha vatten. Delgeneralplanen begränsar inte användningen av dem bortsett från de delar av vatten som är skyddade.

Skyddade vattenområden

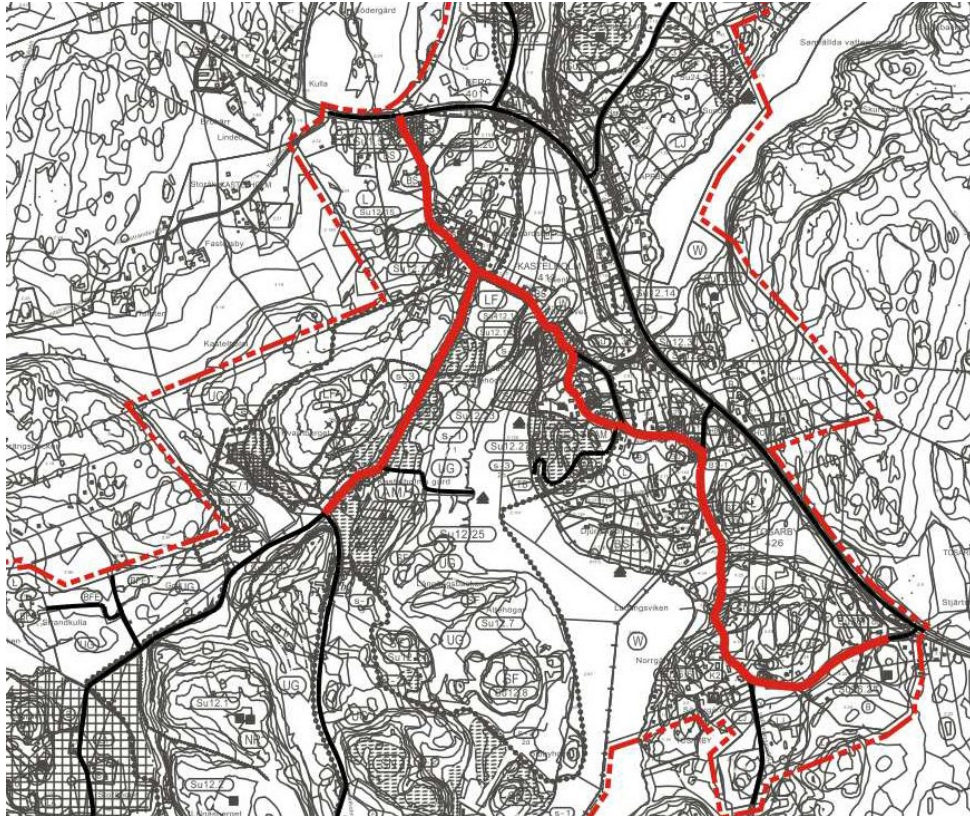
Ca 85 ha hör till Stornäsets naturreservat. Dessa vattenområden omfattar den södra delen av Tjudö träsk samt vattenområdena öster och söder om naturreservatet inom landskapets fastighet 1:29. Enligt landskapsregeringens beslut om avsättande av Stornäsets naturreservat är yrkesfiske och binäringsfiske tillåtet inom dessa vattenområden under hela året med särskilt tillstånd av landskapsregeringen. Slottsunsets vattenområden väster och norr om Kastelholms slott, totalt 3,5 ha, hör till fornminnesområdena Su12.23 och M1Su412.2. De är fredade med stöd av Landskapslagen om fornminnen och Landskapslagen om skydd av det maritima kulturarvet.

6.31 Vägområden

I delgeneralplanen har inte anvisats nya vägförbindelser. De befintliga vägarna har anvisats i kartan enligt sina nuvarande klasser:

- Huvudväg (landsväg 2)
- Kommunal huvudväg (Norra Sundsvägen 610, Högbolstavägen 626, Gesterbyvägen 605)

- Lokal förbindelseväg (Tjudnäsvägen, Stornäset, Slottsvägen, Kastelholmsnäs och några mindre namnlösa vägar till båtbygggor)

Det enda undantaget är den gamla Postvägen (Slottsvägen) som löper från huvudväg 2 i öst via Tosarby, Kastelholms slott och Jan Karlsgården till huvudväg 2 i väst. I planen har den här vägsträckan på 3,2 km fått status av *Museiväg* med följande planbestämmelse: *"Hela vägmiljön som omfattar vägens linje och bredd samt träd som kantar vägen är skyddade med stöd av PBL 20 § 4. Mom. Alla åtgärder som kan skada dessa eller på annat sätt minska vägens kulturhistoriska värde eller miljö är förbjudna"*.

Också den ca 1 km långa Kungsgårdsallén (från Slottsvägens korsning till Tjudnäsvägen) har fått samma status. Alléns planbestämmelse är följande: *Kulturhistoriskt värdefull allé. Skadade träden skall ersättas med nya så, att alléns bredd och trädens avstånd från varandra inte väsentligt ändras. Allén utgör också en skyddad fågelbiotop s-3/2 för fladdermöss.*

6.32 Kulturhistoriskt värdefulla byggnader

Alla kulturhistoriskt värdefulla byggnader har beskrivits under punkt 3.3. *Kultur- och byggnadshistoriskt intressanta objekt och miljöer*. I delgeneralplanen har dessa delats i tre grupper enligt följande:

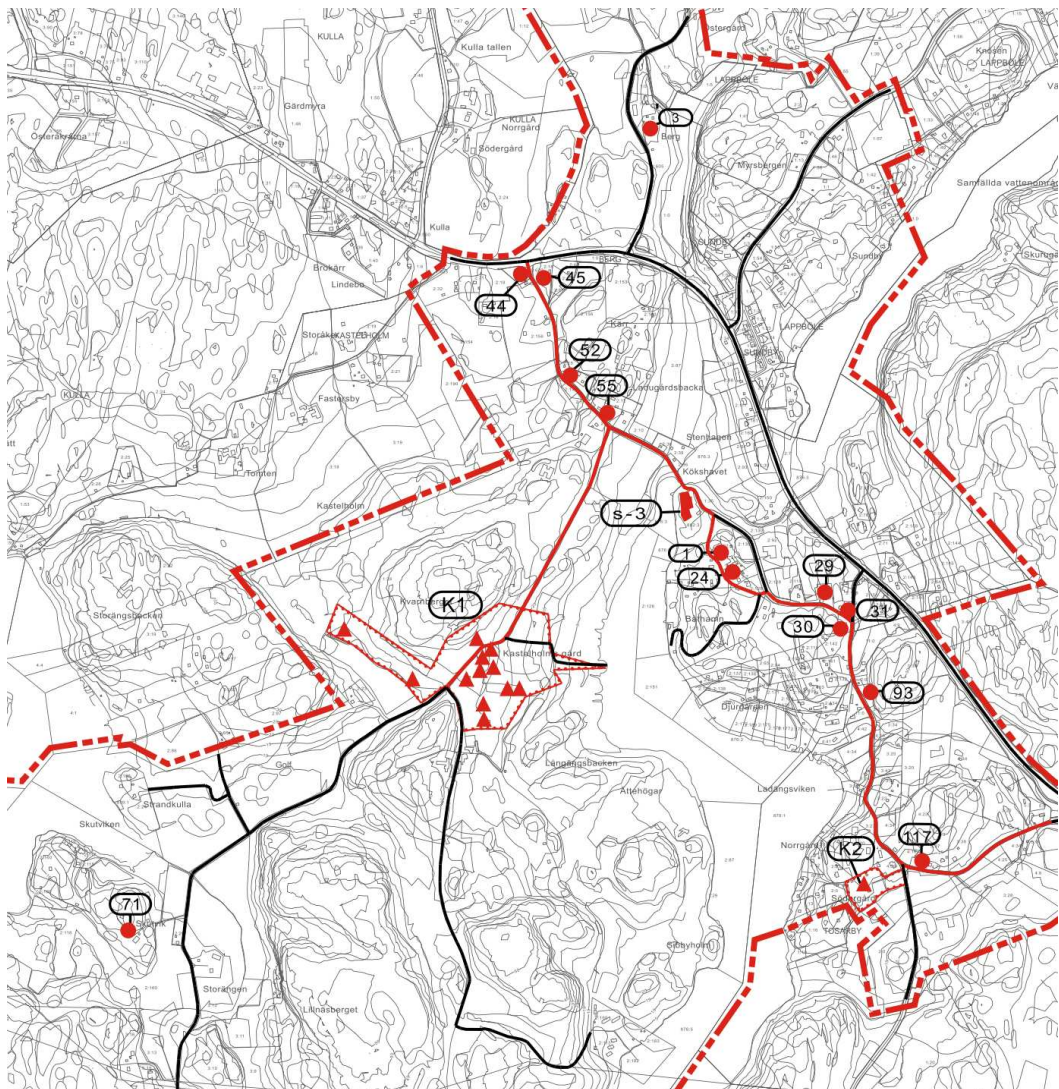
1. Byggnader som är fredade med stöd av Landskapslagen om fornminnen:
 - Kastelholms slott (Kod s-3 i kartan).
2. Byggnader som är skyddade med stöd av Landskapslagen om kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Byggnaderna har status som byggnadsminnen:
 - Kungsgården, hela gårdsmiljön med 11 byggnader (Kod K1 i kartan).
 - Tosarby stenhus (Kod K2 i kartan)

Kungsgårdens skyddade gårdsmiljö har avgränsats med en linje med punkter och har följande planbestämmelse: *byggnader och mark inom avgränsningen omfattas av skyddsbestämmelser utfärdade av landskapsregeringen enligt*

landskapslagen (1988:56) om skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

3. Byggnader som tills vidare inte är skyddade men som i delgeneralplanen skyddas med stöd av Plan- och bygglagens 20 § 4.mom. Planbestämmelsen är följande: *Kulturhistoriskt värdefull byggnad eller byggnadsgrupp som är skyddad med stöd av PBL 20 § 4. Mom. Vid prövning av bygglov och anmälan samt vid övriga karaktärsförändrande åtgärder ska byggnadsnämnden bereda landskapsregeringens antikvariska myndighet möjlighet att avge utlåtande.*

- Nr 1, fastigheten 882:2, Vita Björn
- Nr 3, fastigheten 1:0, Berg, bostadshuset
- Nr 24, fastigheten 412:2:131 Slottsvägen
- Nr 29, fastigheten 412:2:74 vid Slottsvägen
- Nr 30, fastigheten 412:2:2 vid Tosarbyvägen
- Nr 31, fastigheten 2:29 vid Slottsvägen
- Nr 44, fastigheten 401:2:2 vid Slottsvägen
- Nr 45, fastigheten 412:2:18 vid Slottsvägen
- Nr 52, fastigheten 412:2:14 vid Slottsvägen
- Nr 55, fastigheten 412:2:11 vid Slottsvägen
- Nr 93, fastigheten 426:3:3 vid Tosarbyvägen
- Nr 117, fastigheten 426:4:6 vid Tosarbyvägen

6.33 Vatten- och avlopp, elförsörjning

Huvudvattenledningar och avloppsledningar finns på området. I delgeneralplanen har inte anvisats nya områden för bebyggelse som skulle förutsätta nya, långa ledningsdragningar utan alla områden avsedda för byggnadsverksamhet kan anslutas till de befintliga ledningarna relativt lätt och utan menlig inverkan i naturen. Elförsörjning baserar sig huvudsakligen på luftledningar. Kabeldragningar är säkrare och rekommenderade men pga. topografin och naturvärden kommer en del av nya bebyggelse antagligen att anslutas till elnätet via luftledningar.

7. PLANENS KONSEKVENSER

Enligt 5 § i Plan- och bygglagen ska i samband med markplaneringen utredas planens påverkan på miljön och landskapsbilden, inklusive dess samhällsekonomiska, sociala och kulturella aspekter.

Påverkan på miljön och landskapsbilden

I samband med delgeneralplanen har områdets naturvärden inventerats och beaktats i planeringen. Flera nya områden har på basen av inventeringarna anvisats som naturskyddsområden. Stornäset har inrättats som naturreservat. De centrala delarna av Kastelholm har anvisats som landskapshistoriskt referensområde där en vidare landskapsbild bevaras som helhet. Placeringar av ny bebyggelse har noga övervägts med tanke på deras påverkan på landskapsbilden. I planbestämmelserna regleras byggnadssättet så att anpassning till omgivningen och den lokala byggnadstraditionen beaktas i samband med byggnadslov.

Samhällsekonomiska konsekvenser

På området finns både kommunens basservice och mångsidig service för turister. Delgeneralplanen förstärker speciellt service för turismen som i sin del påverkar positivt på ekonomin inte bara i Sund utan på hela Åland. I delgeneralplanen har golfområdets gränser reviderats för att möjliggöra verksamhetens utvecklingsbehov. Ytterligare har områden för inkvartering och härbärgering i närheten till golfområdet anvisats. Nya bostadsområden som ska detaljplaneras och möjligheter att förtäta befintliga bostadsområden innebär nya tomter och mera invånare på området som påverkar positivt på kommunens ekonomi samt lönsamheten av service.

Sociala och kulturella konsekvenser

Planen erbjuder möjligheten till större antal invånare på området som i sin tur innebär möjligheten till mångsidigare sociala kontakter. Bevarandet av Postvägen med flera lokalt värdefulla byggnader, det landskapshistoriskt referensområde som återspeglar områdets odlings- och boendetraditioner samt presentation av fornminnen som vittnar om en lång bosättningshistoria innebär att områdets mångsidiga kulturhistoriska värden kommer att spela en viktig och synlig roll också i den framtida utvecklingen på området, vilket kan väcka intresse för lokalhistoria och traditioner både hos lokalbefolkning och turister.

8. GENOMFÖRANDE

Genomförande av planen hör i första hand till kommunen, landskapsregeringen och de privata markägarna.

Kommunen ansvarar detaljplanering av områdena, byggande av kommunalteknik, beviljande av byggnadslov och övervakning att planens bestämmelser följs.

Landskapsregeringens olika byråer ansvarar användning av sina markområden, skötseln av naturskyddsområden, naturreservat och lant- och skogsbruksområden. Också beslut om detaljplanering av områdena inom landskapets mark hör till landskapsregeringen. Golfklubben som arrendator för stora delar av landskapets mark ansvarar byggande inom de områden som i planen har anvisats för golf.

Privata markägare ansvarar om användning av sina områden och bygger i sin egen takt på de områden som inte ska detaljplaneras. Angående områden som ska detaljplaneras beslutar markägarna gemensamt med kommunen om när det är dags att påbörja planering och ingå ett avtal om planeringsvillkor.

Jomala den 31 augusti 2021

Ursula Koponen
Arkitekt SAFA, planläggare